

Jørgen Dines Johansen

Fortvivlelse eller agtelse

Nogle tendenser og problemer i den aktuelle litteraturvidenskab

Litteraturvidenskabens aktuelle nationale og internationale situation kunne nok give anledning til mange kommentarer. Jeg ønsker imidlertid hverken at give et rids af det aktuelle spektrum af litteraturteoretiske positioner eller at engagere mig polemisk i den danske debat. Det første fordi opgaven ville kræve en bog ikke en artikel, det andet fordi enhver kritik, selv om den er holdt i almene vendinger ikke ville kunne undgå at få en personlig adresse. Jeg har derfor valgt at beskæftige mig med tre almene teser, der ofte, og med god grund, associeres med de poststrukturalistiske og dekonstruktivistiske positioner, nemlig: 1) den litterære teksts uendelighed af betydninger, 2) relativiteten og ligeberettigelsen af enhver tolkning og 3) den antagelse at enhver mening til syvende og sidst er et blændværk, der tjener til at maskere meningsløsheden. Før disse teser skal diskuteres, vil jeg imidlertid forsøge at vise den litterære tolknings kompleksitet og nogle af de vanskeligheder man stedse støder på i arbejdet med skønlitterære tekster.

I

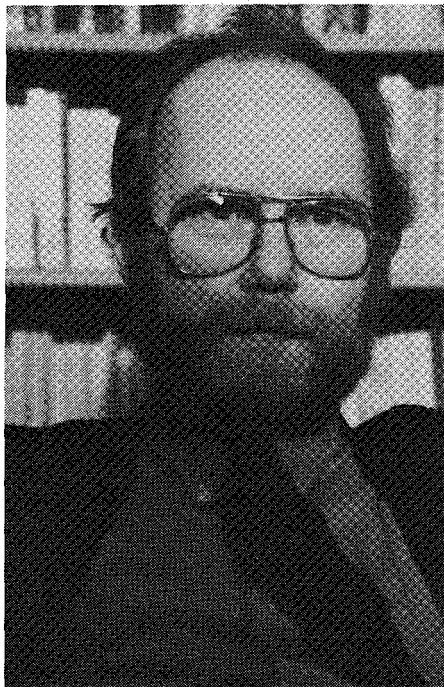
Lad følgende eksempel fra *Don Quixote* illustrere ovennævnte kompleksitet og vanskeligheder. Femte bogs syttende kapitel bærer følgende overskrift: »Som viser det højeste punkt og yderste trin, hvortil Don Quixotes uhørte mod kunne nå og virkelig nåede, samt beretter det lykkeligt fuldendte eventyr med løverne.« Chansen for at kapiteloverskriften er ironisk er jo én til ti i *Don Quixote*, men det slår kun delvist til her, fordi herremandens konfrontation med løven faktisk er noget af det nærmeste han kommer til en traditionel heldedåd. Det interessante er imidlertid, at begivenheden selv omtales eller fremstilles fem gange i teksten. Først i den høje stil, som fortælleren ikke selv vil tage ansvaret for. Det hedder:

»Nu må man vide, at idet forfatteren af denne sandfærdige historie kommer til dette sted, udbryder han således: »O du tapre og over al beskrivelse højhjertede Don Quixote af la Mancha! Du spejl, hvori alle verdens helte kan beskue sig! Du den anden og nye Don Manuel de Leon, som var det spanske ridderskabs ros og ære! Med hvilke ord skal jeg fortælle dette rædsomme foretagende. Hvilke beviser skal gøre det troværdigt hos efterslægten? Hvilke berømmelser skal ikke egne og anstå dig, endskønt de bestod i hyperboler over alle hyperboler?« (Cervantes 1967: 2, 122)

Dernæst fortællerens fremstilling af hændelsesforløbet:

»Oppasseren åbnede langsomt det første bur, i hvilket, som allerede sagt, hannen befandt sig, der var af en umådelig størrelse og af et græseligt og rædsomt udseende. Det første, den gjorde, var at vende sig i buret, vise klørerne, række og strække sig af alle kræfter. Derpå spærrede den munden vidt op, gabte og strakte sin næsten en halv alen lange tunge ud, hvormed den viskede sig støvet af øjnene og toede ansigtet. Da dette var gjort, stak den hovedet ud af buret og så sig om på alle

Jørgen Dines Johansen er professor i litteraturvidenskab ved Odense Universitet.

kanter med gloende øjne; et syn, der vel kunne have indjaget forvovenheden selv skræk. Kun Don Quixote betragtede den med opmærksomhed og ønskede inderligt, at den ville gå ud af buret, så han kunne komme i kast med den, og, som han troede, splitte den i tusinde stykker, thi så vidt gik hans uhørte dårskab. Men den ædle løve, mere langmodig end hoffærdig, agtede ikke på børnestreger og klammerier, thi efter at den havde set sig lidt om på alle kanter, som sagt er, vendte den sig rundt omkring og viste Don Quixote den bageste del, hvorpå den på ny med stor koldsindighed og ligegyldighed lagde sig ned i buret.«(ibid. p. 123)

Efter at oppasseren har overtalt Don Quixote til ikke at udfordre løven yderligere, får vi endelig herremandens egen fremstilling af, hvorledes han ønsker sin bedrift berettet. Det hedder:

»luk døren til, min ven! og giv mig et vidnesbyrd på bedste måde, som du ved og kan, om alt, hvad du har set mig foretage: hvorledes du lukkede op for løven, jeg ventede ham, han kom ikke ud; jeg blev endnu ved at vente ham, og han vedblev ikke at ville komme frem, men lagde sig ned igen. Jeg er ikke pligtig til mere, trylleriet måtte vige; Gud stå billighed, sandhed og det ægte ridderskab bi!«(ibid. p. 124)

Optakten gennemspiller parodisk den høje stil, og samtidig er stykket refleksivt, vidende om sig selv som et stykke retorik. Fortællerens fremstilling er en ganske nøgtern beretning, der står i stærk kontrast til den højstemte. Cervantes' genistreg er dog Don Quixotes egen fremstilling, hvor det enkle stilistiske greb, fordoblingen, får bedriften til at synes større end den er: »jeg ventede ham, han kom ikke ud; jeg blev endnu ved at vente ham, og han vedblev ikke at ville komme frem.«

Imidlertid er Cervantes endnu ikke færdig med begivenheden. Vi får den genfortalt endnu engang gennem oppasserens mund:

»Han udbasunerede så godt, som han vidste og kunne, Don Quixotes tapperhed og sagde, at hans åsyn havde gjort løven så ræd, at den hverken ville eller turde gå ud af buret, uagtet han i lang tid havde holdt døren åben for den;«(ibid. p. 124)

Endelig drager Don Quixote selv sin egen konsekvens af bedriften. Han siger til løvernes oppasser:

»Skulle det hænde sig,« sagde Don Quixote, »at Hans Maje-stæt spørger om, hvem der har gjort denne gerning, så sig ham, at det var »Løveridderen«; thi for fremtiden vil jeg, at navnet »Ridderen af den bedrøvelige skikkelse«, som jeg hidindtil har ført, skal ombyttes, omveksles, forvandles og forandres med og til dette; hvori jeg følger vandrende ridderes gamle skik, som forandrede deres navne, når de fik lyst, eller når de fandt deres regning derved.« (ibid. p. 125)

Hermed er cirklen i en vis forstand sluttet. Don Quixote tager nu selv navnet *Løveridderen*, da han med held har imiteret forbilledet, Don Manuel de Leon, og bedriften har nået sin bestemmelse, at blive fortalt og give ry og navn til helten. Samtidig er dette kapitel af romanen eksemplarisk i en anden forstand, fordi det udstiller de retoriske artikulationer, der modulerer det fortalte i forskellige stiller. Cervantes er ikke moderne i den forstand, at vi lades i tvivl om hvilken beskrivelse, der er den mest troværdige; men da der er tale om fiktion, vil den mest troværdige beskrivelse sige den, der føjer sig ind i det bærende fiktionslag, hvis privilegerede status garanteres af den implicitte fortæller. Yderligere gælder det om *Don Quixote*, at protagonistens projekt må forstås som en *imitatio*, en selv- og gengen-nemlevelse af (fiktive) ridderes, og specielt Amadis' bedrifter, medens tekstens fingerede realplan og dens diskursive registre nådesløst dementerer denne imitations fornuft og mulighed; ja, bedrifterne vender, som set ovenfor, bagdelen til den sindrige herremand.

De ironiske og parodierende elementer i det citerede illustrerer den implicitte fortællers udnyttelse og udlevering af retoriske og genre-mæssige konventioner, der indgår som en intertekstuel dimension i beskrivelsen. I opgøret med disse konventioner rummer teksten således en partitagen mod traderede adfærdsnormer og forældede æstetiske udtrykssystemer, fordi disse anses for inadækvate både til virkelighedsfremstilling og som litterære formprincipper. Imidlertid rummer *Don Quixote*, specielt i anden del, i fremstillingen af det fingerede realplan, det samtidige spanske samfund, en bidende kritik af de herskende sociale og kulturelle forhold; og herigennem træder bogen også i et kritisk dialogisk forhold til den samtidige sociale virkelighed, som Cervantes opfatter den. I denne forstand bliver teksten en historisk ytring, ikke blot som et afgørende moment i fiktionsprosaens udvikling, men også som et specifikt, omend meget komplekst, ud-sagn om den oplevede virkelighed.

Det foregående kan generaliseres til følgende almene karakteristik af tekster, en karakteristik der måske også kan vise, hvorfor analyse af

sproglige, og specielt litterære, tekster, kan falde så forskelligt ud:

En tekst er en ytring ytret af en afsender om noget på et givet tidspunkt, rettet til en modtager og formuleret v. hj. a. sproglige og tekstuelle koder. Det den ytrer sig om, refererer til, er et virkeligt eller forestillet sagforhold, der udgør dens diskursive univers; men herudover refererer den altid, eksplicit eller implicit, til den der ytrer den (afsenderen), til den/de den henvender sig til (dens intenderede modtager(e)), og reflektivt til de strukturprincipper (koder), som den manifesterer.

Såfremt denne definition er rigtig, følger, at en fyldestgørende tolkning må tage hensyn til sammenhængen mellem følgende fire dimensioner i teksten og til hver enkelt dimensions sammenhæng med en bredere kontekst:

- 1) a) Som en kæde af sproglige tegn er teksten et semiotisk fænomen, hvis betydning fremgår af en sproglig-tekstuel analyse. Set ud fra denne synsvinkel fremtræder teksten som et forløb, der sætter en række ligheder og forskelle, kombinerer, transformerer, og negerer dem, således at den på flere niveauer fremstår som en systemreguleret proces. I forhold til denne dimension er analysens opgave at redegøre for de kombinations- og transformationsregler, der karakteriserer den individuelle tekst.
- b) Endvidere må der redegøres for de tekstinterne strukturers forhold til mere almene lingvistiske kodninger af fonologisk, syntaktisk og semantisk art. I et videre perspektiv må analysen af tekstens systemkarakter overskride den traditionelle lingvistikens område og fremstille de mere globalt virkende tekstuelle styringsmekanismer (e.g. genrekonventioner og formelle intertekstuelle fænomener).
- 2) a) I kraft af sin reference etablerer teksten et diskursivt univers. Dette univers kan f. eks. være sat som en ydre virkelighed eller som en psykisk, men under alle omstændigheder er det analysens opgave, at redegøre for det som et tidsmæssigt og rummæssigt system, for de elementer det indeholder og deres kvalifikationer, og for de kræfter der betinger dets dynamik eller statik.
- b) Intet diskursivt univers kan imidlertid være absolut selvberørende, fordi dets grænser, elementer og kræfter aldrig kan fremstilles restløst, og dermed forstås ene og alene ud fra den individuelle tekst, der etablerer det. Derfor må tolkningen rekurrere til en bredere viden om den historiske livsverden, som er tekstens baggrund. Et afgørende spørgsmål bliver her graden

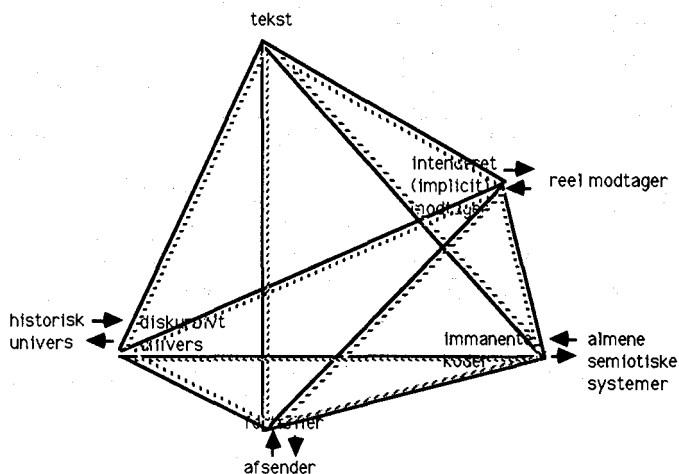
og arten af overensstemmelse/uoverensstemmelse mellem tekstuniverset og vor viden og antagelser om den historiske livsverden.

- 3) a) Som en bevidsthedsytring udtrykker en litterær tekst en selv- og omverdensopfattelse, en synsvinkel og et synspunkt, der bl.a. er medbestemt af en subjektiv (men ikke nødvendigvis blot privat eller individuel) oplevelse præget af positive og negative emotioner og affekter, af begær og angst og af forhåbninger og mæridt. Derfor må tolkningen indbefatte en fremstilling af tekstens emotionelle og affektive dimension i dens samspil med de øvrige tre dimensioner.
- b) Da denne dimensions fortolkning hviler på psykologiske antagelser og teorier, overskrider den, implicit eller eksplicit, tekstens autonomi og peger mod dens subjekt, det vil i sidste instans sige den der har produceret den. Dette betyder ikke, at den umiddelbart kan ses som et udtryk for den empiriske forfatters følelsesmæssige habitus og eventuelle konflikter, for der kan ikke uden videre sættes lighedstegn mellem tekstens emotive elementer og forfatterens bevidsthedstilstand. Middelbart, og det vil sige under hensyntagen til de komplekse processer og intervenserende faktorer, der medbestemmer tekstens produktion, er der imidlertid ingen grund til at undlade en sådan kobling, blot det huskes, at denne psyke selv er en kompliceret og dynamisk størrelse, af hvilke sider og momenter vil forblive ukendte, både for forfatteren og for fortolkeren.
- 4) a) Tekstens rettedhed til en intenderet eller implicit modtager (selv om denne for skønlitterære teksters vedkommende måske er en flerhed af grupper opfattet som et publikum) betyder, at den altid søger at overbevise om sit anliggendes rigtighed og væsentlighed. Teksten rummer således et argument og en argumentation og betjener sig af et sæt virkemidler for at overtale modtageren til at overtage dens synsvinkel og acceptere dens normer og værdier (både æstetiske, etiske og erkendelsesmæssige). Derfor må tekstens logik og retorik analyseres, og den må betragtes som en kompleks sproghandling, der stræber efter at opnå en bestemt effekt på en intenderet modtager.
- b) Tekstens dialogiske rettedhed afspejles i dens egen kommunikative struktur, men den overskrider samtidig sin interne dialogisme, fordi dens produktion og publikation er en social handling, der indskriver den som en replik i en reelt stedfindende dialog mellem individer og grupper; en dialog der er institutioneret og reguleret på mangfoldige måder. De indivi-

der og grupper, der af afsenderen anses for at være tekstens potentielle modtagere, spiller en rolle i dens produktion og for dens struktur. Man kan sige, at en forestillet feed-back, nemlig de reelle modtageres reaktioner som forfatteren forudser dem, allerede slår ind som en medbestemmende faktor i tekstens udarbejdelse.

I fremstillingen af tekstens fire dimensioner, har hver dimension været delt i et internt (a) og et eksternt (b) aspekt, hvor det interne aspekt er det i teksten selv manifesterede, medens det eksterne angiver relationen til en kontekst af forskellig art: almene semiotiske systemer, en livsverden, et subjekt og en dialogisk meddelelsessituation. Det er imidlertid vigtigt, at forstå denne relation mellem internt og eksternt som en afhængighed og som en dynamik, fordi teksten ytres på et bestemt tidspunkt og fra et bestemt sted og dermed er knyttet til en specifik historisk og kulturel kontekst. Den må derfor forstås i forhold til en kompleks og modsigelsesfuld historisk situation, som den reagerer på og artikulerer sig i forhold til. Den historiske analyse kan heller ikke indskrænkes til den litterære institution alene, men må inddrage et bevidstheds- og socialhistorisk dimension. Da litteraturen som institution er et af de privilegerede steder for formuleringen af en subjektiv totalitetsopfattelse, kan den aldrig ansues som et autonomt område, hvor de enkelte skønlitterære tekster blot taler med sig selv og hinanden. De taler altid også om og til en historisk livsverden, og uden kendskab til denne bliver vigtige aspekter af dem uforståelige.

I følge det foregående er en tekst således altid på én gang et komplekst systemreguleret sprogligt forløb, en fremstilling af et diskursivt univers, en bevidsthedsytring, et argument og en overtalelse og samtidig er den et specifikt historisk udsagn. Disse bestemmelser kan anskueliggøres i følgende tekstmodel, den semiotiske pyramide:¹

(den optrukne linie angiver afsenderens, den stiplede linie modtagerens, opfattelse af tekstens relationer, cf. nedenfor)

Naturligvis er det kun i analytisk øjemed at disse dimensioner udskilles, i teksten og den konkrete meddelelsessituation er de flettet ind i hinanden, ja, de eksisterer i kraft af hinanden og frembringer tilsammen tekstens udtrykskraft. Alligevel kan det nok være nyttigt yderligere at udmønte de spørgsmål, der kan stilles til de enkelte dimensioner og elementer i teksterne.

I og for sig er de grundlæggende spørgsmål, som man som litteraturforsker retter til skønlitteratur, de samme som retorikken lærte taleren at stille, når han forberedte en retstale. I det 12. århundrede blev de formuleret i følgende heksameter:

quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?

I denne *hvem, hvad, hvor* spørges efter subjektet (*quis*) og dets handling (*quid*), om hvornår og hvor det foregik (*quando* og *ubi*), om motivet for handlingen (*cur*), om den måde hvorpå den blev foretaget (*quomodo*), og om ved hvilke hjælpemidler den blev gennemført (*quibus auxiliis*). At et sådant sæt spørgsmål må søges besvaret af den, der er forsvarer eller anklager i en retsag er indlysende. De samme spørgsmål kan imidlertid med lige stort udbytte stilles til litterære tekster. Analyserer vi f. eks. en simpel episk tekst (e. g. et folkeeventyr), må vi, bevidst eller ubevidst, besvare disse spørgsmål; og i mere komplicerede tekster bliver de svar, vi finder på dem, en vigtig del af vor fortolkning.

Det er imidlertid interessant, at dette spørgeskema blev anvendt på to forskellige situationer: Den første var, det der omtaltes, det diskursive univers, den anden var selve talens dialogiske situation (e. g. retshandlingen). I det sidste tilfælde bliver det efterspurgte subjekt derfor ikke den, der havde handlet, men enten den der taler, den der tales til (e. g. dommeren) eller den der tales imod (f. eks. den anden parts advokat). Denne skelnen gælder ikke blot distinktionen mellem handlingssubjektet og udsigelsens subjekt, men må udstrækkes til de øvrige spørgsmål. Endvidere bliver det hurtigt klart, specielt når analyseobjektet er fiktionstekster, at en fordobling af de syv spørgsmål ikke er tilstrækkelig, fordi der yderligere må skelnes mellem den der taler, eller fortæller, og den der producerer teksten. Inden for litteraturvidenskaben er denne skelnen kanoniseret i distinktionen mellem fortæller(e) og forfatter; men også i almindelig konversation er en sådan skelnen nødvendig. Hvis f. eks. en person lyver, må vi skelne mellem den måde hvorpå han fremstiller sig selv som fortæller

og hans motiv og mål med det bevidst urigtige udsagn. På denne baggrund kræver forståelsen og forklaringen af en tekst en tredobling af de syv spørgsmål, fordi de må stilles på udsagnets niveau, på udsigelsens niveau, og på ytringens niveau; altså: Hvem a) handlede, b) fortæller, c) ytrer, etc.

I første omgang drejer det sig om at fastslå om noget er tilfældet, d.v.s. at identificere og specificere en hændelse eller et begivenhedsforløb. I en retssag (eller i en traditionel kriminalroman) er svaret på de spørgsmål, der angår hændelsesforløbet, på ingen måde indlysende; de bliver tværtimod problematiserede i dialogen mellem anklager og forsvarer. Selve retshandlingens telos bliver derfor at nå frem til en rekonstruktion af forløbet, der er sand eller som anses for bevist på en sådan måde, at enhver rimelig tvivl er udelukket. Grunden til at rekonstruktionen kan gøres til genstand for diskussion er, at den fortidige handling for rettens parter kun aktuelt eksisterer i sine virkninger og spor, gennem de indicier, der peger på, at dette eller hint har været tilfældet. Indicier og vidneudsagn foreligger imidlertid sjældent som en kohærent helhed, der éntydigt og i sig selv afgør spørgsmålet. Langt oftere foreligger de som en række fragmenter, der måske endda også peger i forskellig retning, og som derfor først i talen forbindes til et sammenhængende forløb. Denne rekonstruktion etableres gennem to operationer, en kontekstualisering og en argumentation.

Kontekstualiseringen består i indsættelsen af det foreliggende i en videre sammenhæng, hvis eksistens anses for ubetvivlelig eller sandsynlig. Hvis vidner f. eks. påstår at have set anklagede i nærheden af gerningsstedet både før og efter gerningsøjeblikket, kombineres disse oplysninger til en fremstilling af hans adfærd på daværende tidspunkt. Der er her tale om at sandsynliggøre hans bevægelser inden for et tids- og rummæssigt koordinatsystem, hvor vidneudsagn fungerer som punkter.

Argumentationen består i fremstillingen af en sandsynliggende begrundelsessammenhæng for det rekonstruerede forløb. Et simpelt eksempel kunne være, at såfremt vidnernes udsagn er korrekte, må anklagede have passeret gerningsstedet på et tidspunkt tæt på gerningsøjeblikket, fordi den eneste vej fra det sted, han første gang blev set, til det sted, han anden gang blev set, fører forbi gerningsstedet. Argumentationens opgave er således at underbygge rekonstruktionen ved at tilføje den de postulater, præmisser og slutningsregler, der både antages at være alment accepterede og som sandsynliggør den diskursive fremstilling af forløbet.

Det foregående skulle vise to ting: For det første at tilsyneladende

elementære spørgsmål i forbindelse med rekonstruktionen af hændelser og begivenhedsforløb kun kan besvares inden for og i forhold til et kompliceret net af antagelser og forudsætninger. Et sådant net udgør en tolkningsramme, i forhold til hvilken begivenhederne artikuleres diskursivt, og hermed følger for det andet, at forståelsen af teksten indbefatter en analyse af dens kommunikative dimension. I betragtning af at kun en brøkdel af hvad der hænder gøres til genstand for omtale, er f. eks. spørgsmålet *hvorfor* (locus a causa) lige så vigtigt at rette til tekstens udsigelse, og til teksten som ytring, som til dens udsagn. Naturligvis, hvis vi holder os til retshandlingen, kunne man sige, at der tales p.g.a., hvad der er sket, eller formodet sket. Dette svar er imidlertid ikke tilstrækkeligt, fordi grunden til, at retshandlingen overhovedet finder sted, ikke ligger i det skete alene, men i det formodede begivenhedsforløbs forhold til gældende ret. Der tales altså for at fastslå hvad der er hændt, om det hændte er et brud på gældende ret, om der er handlet med fortsæt, og såfremt det findes bevist, at der foreligger en bevidst lovovertrædelse, hvilke forholdsregler der skal tages. Hertil kommer så den institutionaliserede rollefordeling mellem anklagede, forsvarer, anklager, vidner, dommer etc., der, alt efter den givne retstype, foreskriver *hvorfor*, *hvorledes* og *hvornår*, den enkelte rolleindehaver må tale, og også hvad der ikke må siges. Endelig opstår spørgsmålet om forholdet mellem retssagen som et institutionaliseret forløb, der følger visse regler og hviler på antagelsen af, at visse forudsætninger er opfyldt, på den ene side, og retsagen som en konkret historisk begivenhed, hvor individer optræder, specielle forhold og, eventuelt irrelevante, hensyn og kræfter intervenserer på den anden.

Parallellen mellem retshandlingen som historisk begivenhed, som institutionaliseret forhandling og som rekonstruktion og fortolkningen af den litterære tekst som historisk udsagn, som sproghandling og som virkelighedsfremstilling er selvfølgelig ikke fuldstændig. På punkter er der en afgørende forskel: For det første er dialogen med teksten en kvasi-dialog, hvor fortolkeren selv må besvare de spørgsmål, han stiller, ud fra en rekonstruktion af tekstens meningssammenhæng. For det andet er den skønlitterære teksts virkelighedsfremstilling, dens handlingsforløb eller oplevelsesbeskrivelse, etableret gennem tekstens eget diskursive univers, således at den fiktive verden principielt må accepteres, som den er fremstillet og ikke står til at ændre gennem vidneforklaringer hentet fra et andet univers. Alligevel er det fiktive univers ikke uden forbindelse hverken med det historiske univers, det knytter sig til eller med det, hvori den er produceret, af den simple grund, at ingen tekst kan fremstille alle de forudsætning-

ger, der gør den forståelig. Derfor må tekstens fremstilling altid suppleres gennem almen eller specifik viden om den menneskelige livsverden, der er relevant for fiktionsuniverset. En sådan kontekstualisering hviler således på en analogislutning: hvad der antages at være gyldigt for et givet historisk univers, antages ligeledes, såfremt det ikke modsiges af teksten selv, også at gælde for det fiktive univers.

Som det skulle være fremgået af det foregående, er etableringen af tekstmeningen forbundet med en begrundet besvarelse af en lang række spørgsmål, der både indbefatter en indbyrdes relatering af tekstelementerne inden for hver dimension, og en relatering af dimensionerne til hinanden. Hertil kommer en nødvendig kontekstualisering af teksten, der forbinder den med mere almene lingvistiske og tekstuelle koder, med subjektets bevidsthedsliv, med den praktiske argumentations og retorikkens figurer og med dens bevidsheds- og socialhistoriske folie.

Hertil kommer, at (bortset fra nævnelsen af de ironiske træk i Cervantes' tekst) har det til nu været stiltiende forudsat, at teksten var éntydig og kun tillod én gyldig fortolkning. Dette er jo imidlertid snarere undtagelsen end reglen for skønlitteratur, der – løsnet fra en umiddelbar praksissammenhæng – netop har muligheden for at dyrke flertydigheden og produktionen af ny mening. Ja, den sovjetiske litteratur- og kultursemiotiker, Juri M. Lotman, anser det nødvendigt for enhver kulturs overlevelse, at den kan producere et spektrum af tekster, hvis ene pol udgøres af tekster, der sikrer overførslen af éntydig information, og hvis mest gennemarbejdede type er tekster produceret v. hj. a. kunstige sprog (e. g. matematiske og kemiske tekster), medens kunstneriske tekster, hvis opgave det er at producere nye betydninger, udgør den anden pol (Lotman 1981: 12-13).

Allerede afsnittet fra *Don Quixote* viser, hvorledes fiktionen manipulerer med sin egen påståede virkelighed. Anden dels syttende kapitel er nemlig et af de få steder i teksten, hvor Don Quixote og de øvrige personer rent faktisk ser det samme, ellers ser Don Quixote f. eks. kæmper og hære, hvor Sancho Panza ser vindmøller og fåreflokke. Men netop her, hvor der hersker enighed mellem alle personer og instanser om, at der optræder en rigtig og frygtindgydende løve, fremstiller fortælleren noget, der principielt ikke kan ses eller vides. Lad os læse følgende linier igen:

»Men den ædle løve, mere langmodig end hoffærdig, agtede ikke på barnestreger og klammerier, thi efter at den havde set sig lidt om på alle kanter, som sagt er, vendte den sig rundt omkring og viste Don Quixote den bagerste del, hvorpå den på

ny med stor koldsindighed og ligegyldighed lagde sig ned i buret.« (p.123)

Det er vigtigt at have *in mente*, at dette er en del af den »autoriserede« version af begivenhedsforløbet, den som fortælleren, og ikke kun Cide Hamete Benengeli, står inde for. Denne version rummer imidlertid det nok største retoriske kneb af dem alle, nemlig tilskrivningen af menneskelige tanker, følelser og intentioner til løven. Det afgørende er ikke, om vi antager, at fortælleren, og i sidste instans Cervantes, gør det med tungen i kinden eller han ureflekteret per tradition benytter en slags *prosopopoeia* (en retorisk figur, der forlener ikke-menneskelige fænomener med talens brug eller, i udvidet forstand, tildeler dem menneskelige egenskaber). Selv i det første tilfælde vil det nemlig betyde, at den ganske ubeføjede tolkning af løvens adfærd som menneskelig bliver et vigtigt element i opbygningen af tekstens mening, fordi dens »langmodighed«, »ligegyldighed« og »foragt« bliver vigtig som kontrast til Don Quixotes vanvid. Hvad Cervantes udstiller her, er det faktum, at i litteratur er fremstillingen af en fiktiv virkelighed også altid samtidig en artikulation af betydninger. Og netop heri ligger litteraturens fundamentale antropocentrisme.

I eksemplet fra Cervantes er det afgørende den sproglige modellering af den fiktive virkelighed, den flerfoldige gennemskrivning af et hændelsesforløb der demonstrerer, hvorledes det manipuleres i talen, og som en ironisk ekstratrumf udstiller også den »pålidelige« versions manipulative karakter. Imidlertid konfronterer litteraturen os ikke blot med problemet om dens modstridende udsagns gyldighed, men også om deres betydningspotentiale, altså ikke blot spørgsmålet om at afveje forskellige udsagn i forhold til hinanden, men spørgsmålet om udsagnenes eller teksternes polysemi:

»Til oplysning om, hvad vi vil sige, må det forstås, at dette værks mening ikke er en enkelt, snarere må det beskrives som flertydigt, d. v. s. indeholdende flere meninger (quod istius operis non est simplex sensus, immo dici potest polysemos, hoc est plurium sensuum), thi den første mening er den, som er meddelt gennem bogstavet, og den anden er den som meddeles gennem bogstavets betydning. Den første kaldes den bogstavelige mening, medens den sidste kaldes den allegoriske eller mystiske. Og for bedre at illustrere denne fremstillingsmåde så lad os anvende den på de følgende vers: »Da Israel drog ud fra Ægypten, Jakobs Huus fra Folket med det fremmede Maal, blev Juda hans Helligdom, Israel hans Rige.« Hvis vi alene betragter bog-

stavet, er det, som er betydet for os, Israels børns opbrud fra Ægypten på Moses' tid. Hvis allegorien betragtes, betyder vor frelse ved Kristus; Den moralske mening angiver sjælens omvending fra syndens sorg og ulykke til nådens tilstand. Betragtes den anagogiske mening, betyder det den helliggjorte sjæls overgang fra denne verdens trældom og fordærv til frihed og evig herlighed. Og skønt disse mystiske betydninger (isti sensus mystici) kaldes ved forskellige navne, så kan de alle i almen betydning kaldes allegoriske, fordi de er forskellig fra den bogstavelige eller historiske.«(Dante 1966: 173-74 og 199, min overs.)

Dantes brev til beskytteren Can Grande della Scala er interessant ikke p. gr. a. dets originalitet, men p. gr. a. dets konformitet med middelalderlig, skolastisk, eksegese (og litteratursyn). Selv om den skolastiske fortolkningspraksis næppe nogensinde har været absolut fastlagt eller fuldstændig konsekvent gennemført på alle kanoniske skrifter, udgjorde den ikke desto mindre en rimelig veldefineret metode til udlægning af den Hellige Skrift. Det firfoldige tolkningsskema var et forsøg på at løse en bunden opgave, nemlig at bringe de bibelske tekster i overensstemmelse med hinanden og med den gennem traditionen nedfældede kirkelige lære. Den forenede en fast kontekstualisering, de øvrige kanoniske skrifter og den autoriserede fortolkningsstradition (e. g. kirkefædrenes kommentarer) og en argumentation, den inspirerede teksts natur som fordrende en særlig læsemåde.²

Denne tolkningspraksis har, i sin specificitet, selvfølgelig ingen aktualitet for en nutidig ikke-konfessionel litteraturvidenskab (lad os her se bort fra Nortrop Fries fascinerende reinterpretaion af det firfoldige tolkningsskema, cf. Frye 1957: 71-130), men den udtrykker eksemplarisk enhver læsers og fortolkers opgave i konfrontationen med teksten: På den ene side må han være lydhør over for tekstens polysemi, teksten som en fortætning af mening, på den anden side fordrer selve forståelsen af den en konception, der er i stand til at blotlægge og begribe de symboliseringsprocesser, der intentionalt eller ubevidst er på spil. Som læsere og fortolkere søger også vi en *sensus plenior*, en middelbar og fuldere mening, i vor begribelse af den litterære tekst. Såfremt ethvert meningsniveau i teksten var umiddelbart tilgængeligt for alle, ville videnskabelig fortolkning jo være overflødig. Imidlertid er den litterære tekst ikke alene det privilegerede sted for produktionen af ny mening, den er også stedet for overleveringen af engang eksisterende betydninger. Som institution er litteraturen en vigtig del af en kollektiv hukommelse, fordi den fastholder det subjek-

tivt oplevede selv- og omverdensforhold i dets historiske specificitet. Hermed følger imidlertid også, at dens tolkning kræver indsigt i det net af almene og specielle forudsætninger, der betinger dens produktion. Ja, tekstens eventuelle produktion af ny mening kan kun opfattes på baggrund af traditionen.

Denne søgen efter en mening, ikke blot en *sensus plenior*, men en forståelse i det hele taget, kan illustreres med følgende korte dialog fra Kafkas *Processen*:

»Hvad er det?« spurgte han [K.] maleren »Hvad det er?« gentog maleren lige så forundret som K., »det er selvfølgelig retskontorerne. Vidste De virkelig ikke, at der var retskontorer her? De findes jo på loftet i de fleste ejendomme hvorfor skulle de så ikke findes her?«...«(Kafka 1972: 135)

Som læsere er vi her konfronteret med en dobbelt opgave: For det første må vi respektere, at K.'s univers *har* den ejendommelighed, at der findes retskontorer på hvert andet loft i byen – »bøger læses fra venstre mod højre og i god tro«, som Rømhild citerer Rubow for at have sagt (Rømhild 1986:7). Det ville være besynderligt, og ødelæggende for læsningen, at gå mod tekstens *sensus literalis*, selv om dens univers, som her, godt nok er mærkværdigt. Men, for det andet, kan vi, som kritikere eller forskere, ikke stille os tilfreds med blot at mærke os denne forskellighed i forhold til vort eget erfaringsunivers og vor historiske viden; vi må søge at forstå den. Hvis vi ser bort fra den mulighed, at Kafka fremstiller et historisk univers i fiktionens form, hvor retskontorerne bogstavelig talt, literaliter, var så talrige og altid placeret på lofter, så er vi konfronteret med en polysemi, der stiller os på en lignende opgave, som den Dante følte sig stillet overfor ved læsning af Davids ethundredeogfjortende salme. Umiddelbart synes der to mulige løsninger på problemet, vi kan betragte udsagnet som en hyperbel eller som en metafor. Betragter vi det som en hyperbel, fastholder vi, at retskontorerne er retskontorer i vanlig forstand, og vi læser stedet som en hyperbolsk fremstilling af et samfund underlagt en allestedsnærværende overvågning, kontrol og vilkårlig retsforfølgning, en mareridsagtigt politistat. Tolker vi det metaforisk, finder vi måske selve lokaliseringen signifikant, og ser kontorerne som en metafor for samvittighedsangst og projektion af et sadistisk og forfølgende overjeg. Her skal *Processen* ikke analyseres, men det er indlysende, at selv om begge tolkninger forekommer nærliggende og, efter min mening, ganske overbevisende, så kan andre muligheder ikke uden videre afvises. Det måtte f. eks. undersøges, i hvilket omfang religiøse

forestillinger var operative i teksten, og andre tolkningsparadigmer kunne komme til.

Passagen fra *Processen* illustrerer således de principielle vanskeligheder, vi som litteraturforskere stilles overfor, når vi søger at afgøre om en given tekstmening foreligger eller ej. Fortolkningssituationens krav til fortolkerne er fremstillet på følgende måde af Habermas:

»Således forstår fortolkerne kun tekstens mening i det omfang de indser, hvorfor forfatteren følte sig berettiget til at fremsætte visse påstande (som sande), at anerkende visse værdier og normer (som rigtige) og at (sandfærdigt/oprigtigt) udtrykke visse erfaringer. Fortolkerne må klargøre den kontekst, som forfatteren må have antaget var almindelig viden hos det samtidige publikum, såfremt de vanskeligheder, som teksten giver anledning til, ikke opstod, da den blev skrevet. Dette begrundes i den immanente rationalitet som fortolkerne må tillægge alle ytringer, såfremt de tilskriver dem en tilregnelighed (accountability), som de ikke har grund til at tvivle på. Fortolkerne kan ikke forstå en teksts semantiske indhold, hvis de ikke er i stand til selv at forestille sig de grunde, som forfatteren kunne have fremført under de oprindelige omstændigheder.« (Habermas 1983:259, min overs.)

Habermas' specifikation af betingelserne for at forstå en (ikke-fiktiv) tekst er parallel til de kontekstbetingelser jeg selv har specificeret p.gr.a. Peirces semiotik og illustreret med den semiotiske pyramide (cf.pp.88). Hverken Habermas, Peirce eller jeg selv plæderer for en emfatisk, psykologisk indlevelse i forfatterens psyke. I stedet drejer det sig om at rekonstruere en kontekst, der gør den givne ytring meningsfuld, og d.v.s. at rekonstruere teksten som et argument, der (gyldigt eller ugyldigt) bliver forståeligt gennem fremstillingen af de præmisser, som det antages at hvile på. Habermas' gyldighedskrav til den forståelsesorienterede tale (forståelighed, sandhed, normativ rigtighed og sandfærdighed) skal ikke beskæftige os her, men to ting skal påpeges: For det første relaterer disse krav sig til semiosisens fire poler, diskursivt univers, koder, afsender og modtager; og for det andet må de, selvom de konkret underløbes, altid spille en rolle for forståelsen, selv af litterære tekster.³

Selv finder jeg, at Habermas' skitsering af fortolkerens opgave og betingelserne for denne opgaves løsning er korrekt, men den konkrete gennemførelse af den er langt fra let. En vigtig grund er, at integrationen mellem de forskellige aspektueringer af teksten volder vanskelig-

heder. I følge den her fremstillede tekstopfattelse (cf. pp.86f.) kan teksten anskues som en kompleks mimetisk, strukturel, ekspresiv eller retorisk totalitet, eller rettere den er alle fire dele på én gang. Hertil kommer at den »immanente rationalitet«, som Habermas taler om, specielt i litterære tekster kun vil fremgå af et kompliceret fortolkningsarbejde, fordi polyfonien og polysemien (cf. Cervantes og Dante) er deres fremtrædende karakteristika. Det er nemlig en illusion at tro, at der findes et enkelt beskrivelsesniveau, der på én gang vil kunne give en kohærent og en udtømmende beskrivelse af det litterære værk. Givne elementer og strukturer i en tekst vil netop fremstå som uforklarlige, »irrationelle«, og for at forklare dem, kræves en ganske kompleks begrundelsessammenhæng, der må rumme følgende trin:

- 1) En antagelse af at teksten rummer en ikke umiddelbart tilgængelig mening.
- 2) En hypotese om arten af tekstens middelbare, latente, reference.
- 3) En hypotese om de faktorer der har forårsaget referencens tilstedeværelse i teksten.
- 4) En almen fremstilling af disse faktorerers indbyrdes relationer og virksomhed.
- 5) En metode til at identificere de elementer og strukturer i teksten, som er bestemt af disse faktorer.
- 6) Et sæt transformationsregler der tillader os at forklare tekstelementernes mening ved at vise deres tilknytning til den latente kontekst.
- 7) Et sæt kriterier og procedurer der gør det muligt at vurdere gyldigheden af hypoteser og analyser.
- 8) En argumentation for relevansen af den fremsatte tolkning.

Arten af reference afgør, både hvorledes disse spørgsmål besvares og kompleksiteten og udførligheden af svarene. Selv tilsyneladende ligefremme tilfælde, som f.eks. regelrette citater eller allusioner i en tekst, kan imidlertid fordre ganske komplicerede svar, fordi de ekspliciterer en dialogisk dimension i teksten, der supplerer eller ændrer dens mening. Hvis der er rigtigt, at enhver tekst nødvendigvis refererer til fire dimensioner, og at enhver af disse referencer har et internt og et eksternt aspekt, så må fortolkning nødvendigvis hvile på en koordinering af forskellige, men ikke modstridende eller hinanden udelukkende, læsninger, som hver er bestemt af en særlig kontekstualisering og argumentation. Hertil kommer yderligere den komplikation, at tekstens dimensioner ikke er uafhængige af hinanden, tværtimod griber

de ind i og spejler sig i hinanden. Eksempelvis er selve kommunikationssituationen, tekstens rettedhed til en modtager, et vigtigt moment i dens artikulation af subjektiviteten og af dens affektive elementer, ligesom de poetiske og retoriske koder, der står til en digters rådighed, i vidt omfang bestemmer, hvad (*quid*) der kan siges, og også hvordan (*quomodo*) og i kraft af hvilket (*quibus auxiliis*) det må udtrykkes.

Den litterære teksts udnyttelse af talens konstitutionelle heterogenitet betyder, at tolkningen altid må finde sted mellem to yderpunkter: På den ene side mod forståelighedens grænse, det utolkelige, og på den anden mod muligheden for yderligere tolkning. Litteraturforskeren befinder sig her i en lignende situation som psykoanalytikerens, der forsøger at tyde en drøm. Om grænsen for forståelighed skriver Freud:

»I selv de bedst tydede drømme må man tit lade et sted forblive uopklaret, fordi man ved tydningen mærker, at der her er et virvar af drømmetanker, der ikke kan redes ud, og som desuden ikke har leveret væsentlige bidrag til drømmeindholdet. Dette er da drømmens navle – det sted, hvor den er fastgjort til det ukendte. De drømmetanker, til hvilke vi føres ved tydningen, kan jo ifølge sagens natur ingen definitiv afslutning have; de må nødvendigvis forgrene sig i alle retninger i vor tankeverdens komplicerede netværk. Fra et tættere sted af dette fletværk rejser drømmeønsket sig da som svampen af myceliet.« (Freud 1959:II, 416)

Hvad der gælder drømmen gælder principielt også den litterære tekst; men det er væsentligt at bemærke, at Freud selv anser fortætningspunktet for vigtigere end de sig fortabende forgreninger. Endvidere er den litterære tekst forskellig fra drømmen i kraft af at være offentlig og derved indskrevet i den litterære tradition og båret af en kommunikativ hensigt.

Den anden grænse, tekstens endnu ikke blotlagte betydningspotentiale, får hvad drømmen angår, følgende beskrivelse:

»Vanskeligst er det at få begynderen i drømmetydningen til at anerkende den kendsgerning, at hans opgave ikke er fuldt ud afsluttet, når han har en fuldstændig tydning af drømmen i hænde – en tydning, der er meningsfyldt og sammenhængende og giver oplysning om alle drømmeindholdets elementer. Foruden denne kan nemlig en anden tydning – en overttydning som

måske er undgået ham – af samme drøm være mulig. Det er virkelig ikke let at danne sig en forestilling om rigdommen af ubevidste tankegange, der kæmper for at komme til udtryk i vor tænkning, og at tro på drømmearbejdets dygtighed til ved en flertydig udtryksmåde hver gang ligesom at slå syv fluer med eet smæk ligesom skræddersvenden i eventyret. Læseren vil altid være tilbøjelig til at bebrejde forfatteren, at denne er tilbøjelig til at lægge unødigt megen kunstfærdighed i tydningerne, men den, der selv har erhvervet sig erfaring, vil vide bedre.« (Freud 1959:414-415)

Det samme forhold gælder den litterære tekst, og en måske umiddelbart forståelig skepsis overfor, hvad der betragtes som »overfortolkninger«, må tage Dantes fire betydningslag i betragtning.

II

På baggrund af de principielle vanskeligheder, vi som litteraturforskere står overfor, når vi ønsker at argumentere for vore fortolknings nødvendighed, gyldighed og tilstrækkelighed, er det ikke forbavsende, at der har været, og er, en stærk tendens inden for litteraturteorien og semiotikken til at benægte relevansen af sådanne spørgsmål. I stedet hævdes, at såvel skrivning som læsning er en stadig ny og sig ændrende produktion af mening. Med andre ord, hvad der lægges vægt på er en radikal forskellighed og stadig fornyelse i de læsninger, som teksten giver anledning til. Eksemplarisk for denne tankegang er Roland Barthes, som i artiklen »Fra værk til tekst« (»De l'oeuvre au texte« 1977, da overs. 1981) skelner mellem to konceptioner af et skønlitterært arbejde, arbejdet som *værk* og arbejdet som *tekst*. Om *værket* hedder det:

»Værket lukker sig om et indhold. Man kan tillægge dette indhold to former for betydning: enten foregiver man, at det er åbenlyst, og værket er da objekt for en videnskab om sproget, nemlig filologien; eller det anses for at være hemmeligt, dybt, man må da søge det, og værket hører i så fald ind under en hermeneutik en tolkning (marxistisk, psykoanalytisk, tematisk etc.). Værket fungerer således selv som et alment tegn og danner naturligt nok en institutionel kategori i Tegnets civilisation.« (Barthes 1981: 38)

Teksten derimod defineres som følger:

»Teksten derimod praktiserer en uendelig vægring imod indholdet, teksten er forhalende, dens område er udtrykkets. Udtrykket skal ikke ses som »meningens første led«, dens materielle forgemak, men tværtimod som dens efterslæt; på samme måde henviser udtrykkets uendelighed ikke til en eller anden idé om det uudsigelige (det navnløse indhold), men til ideen om spillet.«(ibid. 38)

Forskellen mellem værk og tekst opsummeres som følger:

»Værket er (i bedste fald) mådeligt symboliserende, dets symbolisering bryder af, dvs. standser. Teksten er radikalt symboliserende: *et værk, hvis gennemgribende symboliserende karakter man fatter, opfatter og tager imod, er en tekst.* Teksten er på en måde ført tilbage til sproget; som det er den struktureret, men decentreret, uden lukning – lad os bemærke (for at svare på en skeptisk mistanke om »mode«, som af og rettes mod strukturalismen), at det *erkendelsesmæssige privilegium, som for tiden tilkendes sproget, netop skyldes, at vi i det har opdaget en paradoksal idé om struktur: et system uden afslutning eller centrum.*«(ibid. 38-39)

Ud fra denne modstilling karakteriseres teksten og læsningen af teksten som følger: Først teksten:

»Teksten er flerfoldig. Det vil ganske simpelt sige, ikke at *den har flere betydninger, men at den iværksætter selve betydningens pluralitet: en irreduktibel (og ikke blot acceptabel) pluralitet. Teksten er ikke sameksistens af betydninger, men bevægelse, gennemkrydsning; den kan altså ikke give anledning til en – selv nok så liberal – tolkning men en eksplosion, en spredning.* Tekstens flerfoldighed hidrører ikke fra en *indholdsmæssig flertydighed*, men fra det man kunne kalde en *stereografisk pluralitet, der kendetegner de udtryk, som sammenvæves i teksten.*«(ibid. 39)

Herefter går Barthes over til at sammenligne læsningen med de indtryk, man modtager under en spadseretur. Indtrykkene kan, i følge Barthes, kun halvt om halvt identificeres, »de hører til kendte koder, men deres kombination er enestående.« Derfor er spadsereturen enestående og kan kun *gentages som forskellig*. Analogien til spadsereturen danner så grundlag for følgende karakteristik af læsningen:

»Det er det, der sker med Teksten: den kan kun eksistere igennem sin forskellighed (og det vil ikke sige individualitet), læsningen af teksten er semelfaktiv, en éngangsforeteelse (og det gør enhver induktiv-deduktiv tekstvidenskab illusorisk: der findes ingen tekst»grammatik«) og alligevel er den gennemvævet af citater, referencer, ekkoer: tidligere eller samtidige kulturelle sprog – hvilket sprog er ikke kulturelt? – som løber igennem den fra ende til anden i en vældig stereofoni.«(ibid. 39)

Barthes' ideal bliver så at frigøre teksten fra værket, at nærme skrivning og læsning til hinanden, og at anskue læsningen som en ludisk bevægelse, et spil hvorigennem betydninger frisættes.

Ud fra en sådan opfattelse bliver det, i en vis forstand, meningsløst at spørge om gyldigheden af de forskellige læsninger, fordi en sammenligning der sigter mod en afvejning af argumenter vedr. et emne nødvendigvis må forudsætte, at det besidder et minimum af identitet, og det vil i forbindelse med skønlitterære tekster sige et net af betydninger som antages at være stabile, og som derfor kan diskuteres. Hvis derimod læsninger hver gang konstituerer en unik mening i bevægelse, så kan diskussionen af dens betydning højst være en udveksling af impressioner.

Benægtelsen af muligheden for at afgøre, ja, egentlig indgå i en dialog om, den relative gyldighed af tolkninger har da også været forfægtet af nutidige litteraturteoretikere inspireret af poststrukturalistiske og dekonstruktivistiske tankegange. Lad Stanley Fish's kendte fremstilling i det store essay »Is there a text in this class?« (1979) repræsentere dette standpunkt. Indledningsvist bør det siges, at Fish's fremstilling besidder flere dyder, den er klar og dens argumentation udvikles konsekvent og sammenhængende. Hvor Barthes' styrke er den prægnante konnotationsfyldte og associationsrige formulering, er Fish's den konsekvente opbygning af et argument. Derfor vil jeg også, i stedet for som i tilfældet Barthes, at citere, opsummere Fish's hermeneutiske position, i følgende femten punkter:

Udgangspunktet er benægtelsen af, 1) at sproglige elementer besidder en på forhånd fastlagt mening. I stedet hævdes det, 2) at en teksts mening er en effekt af den tolkningsramme, som fortolkeren vælger. 3) I en dialog er det den situative kontekst, der gør forståelsen mellem afsender og modtager mulig. 4) I fortolkningen af litteratur bliver den situative kontekst en del af en institutionel kontekst, og denne institutionelle kontekst virker regulerende i forhold til den konkrete tolkning. 5) Den institutionelle ramme er historisk specifik og udgør et fortolkningsfællesskab (»interpretative community«), in-

den for hvilket en række antagelser er akcepteret. Imidlertid 6) udgør et sådant fortolkningsfællesskab aldrig en fuldstændig enhed, hvis medlemmer alle deler et sæt af grundlæggende antagelser og synspunkter. Tværtimod er fortolkningsfællesskabet splittet i subfællesskaber, som gensidigt forkaster hinandens fundamentale antagelser. 7) Det er derfor inden for subfællesskabet, at visse normer regulerer tolkningerne. I følge Fish vil 8) et givet subfællesskab på et givet tidspunkt være dominerende, og dette betyder, at dets syn på og antagelse om fortolkning vil fungere som centrum for, hvad der anses for acceptabel litteraturanalyse, medens andre subfællesskaber vil befinde sig i periferien. 9) Det dominerende subfællesskab vil udgøre en samtidig tradition, i forhold til hvilken de perifere fællesskabers virksomhed kan betragtes som udfordringer. 10) Litteraturteorien og -kritikkens udvikling består i en ændring af det system af antagelser eller overbevisninger («belief-systems»), der styrer fortolkningsperspektivet. Dette perspektiv er på én og samme gang både konstituerende for konteksten og teksten selv, og relationen tekst-kontekst konstituerer tilsammen tekstens mening. Derfor 11) konstitueres tekstmeningen i hver enkelt receptions tolkningsmæssige gestus, og teksten er derfor ikke et objekt, som vi er konfronteret med, og som kan yde modstand mod og falsificere vor fortolkning. Tværtimod bliver tekstmeningen etableret gennem den individuelle fortolkningshandling styret af subfællesskabets normer. Endvidere er Fish af den overbevisning, 12) at selv om systemer af antagelser forandres, så er vi så længe vi har dem, overbevist om deres sandhed. Overbevisningen om vores synspunkters sandhed betyder at 13) diskussioner om litteraturteoretiske og fortolkningsmæssige spørgsmål er retoriske, og har til formål at overtale andre til at akceptere vore synspunkter. Det foregående hænger også sammen med, at 14) der hverken findes nogle almene principper for litteraturforskning eller nogen mulighed for at forklare videnskabelige argumenters indflydelse på ændringen af vores antagelser. Derfor, mener Fish, er 15) metateoretiske overvejelser, hans egen relativistiske position inklusive, uden nogen betydning for eller indflydelse på vor fortolkningspraksis.

Det sidste eksempel på nutidig fortolkningspraksis og teoretisk refleksion henter jeg fra Paul de Man. Jeg koncentrerer mig om et afsnit af hans Rousseau-analyse, og jeg har absolut ingen ambitioner om at give et overblik over hans synspunkter og analysestrategi. Når jeg her inddrager dette afsnit, er det fordi, det forekommer mig repræsentativt for en måde at tænke over sprog og litteratur på, som karakteriserer en radikal udgave af dekonstruktivismen.

Rousseaus beretning danner afslutningen på anden bog af hans

Bekendelser. Han er ansat som lakaj hos Mme de Vercellis. Efter hendes død bliver han i huset, og han stjæler et rosafarvet og sølvvirket bånd uden nogen særlig værdi. Tyveriet opdages og båndet findes hos ham. Derpå hænder følgende i følge Rousseau: Konfronteret med anklagen hævder ham, at en tjenestepige, Marion, som han er indtaget i, har stjålet båndet og givet ham det. Konfronteret med pigen fastholder han stædigt sin forklaring og gentager beskyldningen op i pigens åbne ansigt. Pigen reagerer i følge Rousseau således:

»Hun kommer, man viser hende båndet, jeg anklager hende frækt; hun bliver stående målløs, som lamslået, tilkaster mig et blik, som kunne have afvæbnet dæmoner, men som mit barbariske hjerte modstår. Endelig nægter hun bestemt, men uden heftighed, bebrejder mig min handling, opfordrer mig til at gå i mig selv, til ikke at bringe skam over en ung, uskyldig pige, som aldrig har gjort mig noget ondt; men med en djævelsk frækhed bekræfter jeg min erklæring, og hævder lige over for hende, at hun har givet mig båndet. Den stakkels pige gav sig til at græde og sagde blot til mig: »Åh! Rousseau, jeg troede, De var en god karakter. De gør mig meget ulykkelig; men jeg ville ikke gerne være i Deres sted.«(Rousseau 1966: 109)

Man ved ikke, hvem man skal tro, og begge bliver sendt bort med den besked, »at den skyldiges samvittighed ville være hævn nok for den uskyldiges.« Rousseau tilføjer, at »det var ingen tom spådom; den ophører ikke én eneste dag med at fuldbyrdes«(ibid. 110). Rousseau fortsætter lidt senere med at forklare og undskylde sin handling som følger:

»Jeg er gået ligefrem til værks i den bekendelse, jeg her har gjort, og man vil sikkert ikke finde, at jeg har villet gøre min forbrydelse mindre sort. Men jeg ville ikke opfylde denne bogs formål, hvis jeg ikke på samme tid lagde mine indre anlæg blot, og hvis jeg frygtede for at undskylde mig selv, for så vidt det er overensstemmende med sandheden. Aldrig var ondskab mig fjernere end i det frygtelige øjeblik, det lyder besynderligt, men det er sandt, at da jeg anklagede denne ulykkelige unge pige, var det mit venskab for hende, der var årsagen dertil. Hun var i min tanke; jeg brugte til undskyldning den første genstand, som frembød sig. Jeg anklagede hende for at have gjort det, som jeg havde i sinde, for at have givet mig båndet, fordi min hensigt var at give hende det. Da jeg så så hende komme, blev mit

hjerter sønderrevet; men så mange menneskers nærværelse var stærkere end min anger. Jeg frygtede ikke straffen videre, jeg frygtede kun skammen; men jeg frygtede den mere end døden, mere end forbrydelsen, mere end alt i verden. Jeg havde kunnet bore mig ned og lade mig kvæle i jordens centrum; den uovervindelige skam overvandt alt, den alene var årsag til min frækhed; jo mere forbryderisk jeg blev, des mere uforfærdet blev jeg ved forfærdelsen over at skulle tilstå. Jeg så kun rædslen ved offentligt, selv nærværende, at blive anerkendt som og erklæret for tyv, løgner, bagvasker. En forvirring, der fyldte mig helt, berøvede mig enhver anden følelse. Hvis man havde ladet mig komme til mig selv ville jeg ufejlbarlig have tilstået alt. Hvis hr de la Roque havde taget mig afsides og sagt til mig: Bring ikke denne stakkels pige i fortabelse; hvis De er skyldig, så tilstå det for mig; ja, så ville jeg have kastet mig for hans fødder på øjeblikket, det er jeg fuldkommen vis på. Men man gjorde ikke andet end at forskrække mig, medens man skulle have givet mig mod.«(ibid. 111)

Denne episode, samt Rousseaus senere reference til den i *Rêveries d'un promeneur solitaire* (»4e promenade«), analyserer Paul de Man grundigt i *Allegories of Reading* (1979). Efter at have refereret andre tolkninger af passagen (bl. a. Sartres), der har beskyldt Rousseau for *mauvaise foi*, og efter selv at have beskæftiget sig med de psykiske mekanismer, der med en til vished grænsende sandsynlighed er på spil, og som Rousseau selv peger på, bryder de Man overtvært og hævder, at man bør tage Rousseaus benægtelse af, at hans angivelse af Marion var motiveret, alvorligt. Begrundelsen herfor finder de Man i et tekststed i den »Fjerde promenade«, hvor Rousseau skelner mellem løgn og fiktion som følger:

»At sætte den, der ikke fortjener det, i et gunstigt lys er at forstyrre ret og orden; usandfærdigt at tilægge sig selv eller sin næste en gerning, som kan føre til ros eller dadel, sigtelse eller frifindelse, er at begå uret; og alt, hvad der strider mod sandheden og i mindste måde krænker retfærdigheden, er en løgn. Her går den nøjagtige grænse; men alt, hvad der strider mod sandheden men ikke på nogen måde berører retfærdigheden, er blot fiktion, og jeg tilstår, at den, der bebrejder sig en ren og skær fiktion som en løgn, har sartere samvittighed end jeg« (Rousseau.« 1966: 60)

Med baggrund i denne distinktion ræsonnerer de Man som følger:

»Hvad gør en fiktion til en fiktion er ikke en eller anden polaritet mellem faktum og fremstilling («representation»), men det er fraværet af enhver forbindelse mellem ytring og referent, uanset om denne forbindelse er kausal, indkodet eller styret af enhver anden systematiserbar relation, der lader sig forestille. I fiktion, opfattet på denne måde, er metaforens »nødvendige relation« blevet metonymiseret helt hen på den anden side af katakresen, og fiktionen bliver opbrydningen («disruption») af fortællingen/beretningens («narrative») referentielle illusion. Det er præcis på denne måde at Marions navn kom til at blive ytret i kernesætningen i *Confessions*: »je m'excusai sur le premier object qui s'offrit« [»jeg brugte den første genstand, der bød sig til, til undskyldning for mig selv«]... Rousseau frembragte en lyd, der tilfældigvis befandt sig i hovedet på ham; han sagde slet ingen ting, mindst af alt nogens navn. Fordi dette er tilfældet, kan udtalelsen («statement») fungere som en undskyldning, præcis på samme måde som fiktion fungerer som en undskyldning for *Confessions*' fortegninger («disfigurations»).« (de Man 1979:292, min overs.)

Dette sted bliver omdrejningspunktet for de Mans refleksioner. Han hævder at affærens misère er, at Rousseaus dialogpartnere »fejlæste« udråbet »Marion«, hvis de havde opfattet det som den fiktion, det var, så havde det tjent som undskyldning, i sidste ende også for tyveriet, der ligeledes af de Man betragtes som en umotiveret handling. Men, siger de Man,

»afvisningen af at indrømme fiktion at være fiktion, den hårdnakkede modstand mod det »faktum«, i sig selv indlysende, at sproget er fuldstændig frit stillet hvad angår referentiel mening og kan fremsætte hvad som helst, dets grammatik tillader det at sige, leder til ændringen af en tilfældig fejl(tagelse) til uretfærdighed. Fiktionens radikale uansvarlighed er, på en måde, så indlysende, at det næppe synes nødvendigt at advare mod fejl-læsningen af den.«(ibid. 293)

Ganske vist hævder de Man, at det er umuligt at isolere det øjeblik, hvor fiktionen står fri for enhver betydning, men samtidig hævder han, at enhver erfaring altid eksisterer dobbelt som fiktiv diskurs og som empirisk hændelse, og videre at det aldrig er muligt at afgøre

hvilken af de to muligheder, der er den rigtige. Endvidere påpeger de Man, at Rousseau selv (i »Fjerde promenade«) fortæller, at angivel- sen af Marion foregik uden hans viden og vilje, men som en mekanisk effekt (»l'effet mechanical«) af hans forlegenhed. Dette bruges så til en generalisation: »Der findes ingen brug af sproget«, siger de Man, »som ikke, ud fra en vis synsvinkel, er radikalt formel, d. v. s. meka- nisk, ligegyldigt hvor dybt dette aspekt end er skjult af æstetiske, formalistiske vildfarelser/selvbedrag (»delusions«)«(ibid. 294). For de Man synes teksten, Rousseaus og tekst i almindelighed, et møde- sted for to struktureringsprincipper, grammatikken som er mekanisk og retorikken som er figurativ og illusiv. Derfor vil det at skrive altid rumme et moment af afhændelse til fordel for udtrykkets tilfældige magtspil. Dette fører så endelig til de Mans hovedtese vedr. forholdet mellem sprog og psyke, tilfældighed og mening:

»Langt fra at se sproget som et instrument i en psykisk energis tjeneste opstår nu den mulighed, at hele konstruktionen af drif- ter, substitutioner, fortrængninger og forestillinger (»representations«) er det vildfarne, metaforiske korrelativ til sprogets absolutte tilfældighed, forud for enhver figuration og mening. Det er ikke længere sikkert at sproget, som undskyldning, eksis- terer p.gr.a. en forudeksisterende skyld, det er akkurat lige så muligt, at fordi sproget, som en maskine, under alle omstændig- heder fungerer (»performs«), må vi producere skyld (og hele dens følge af psykiske konsekvenser) for at gøre undskyldningen meningsfuld. Undskyldninger genererer selve den skyld, som de fritager for, skønt altid ved overmål eller ved forsømmelse.« (ibid. 299)

I fremstillingen af Barthes', Fish's og de Man's synspunkter har jeg bestræbt mig på samtidig at være fair over for dem og fremhæve det hos dem, der for mig er principielle semiotiske og tolkningsteoretiske spørgsmål. Imidlertid kan den følgende diskussion af disse spørgsmål naturligvis blot angive nogle hovedlinier af en anderledes opfattelse.

III

For mennesket er sproget uden tvivl det helt centrale semiotiske sy- stem, fordi det betyder en afgørende *merartikulation* af subjekt-om- verdensforholdet, herunder subjekt-subjektforholdet, på tre områder, forståelsesmæssigt, m. h. t. hukommelseskapacitet og kommunika- tivt. Ordet *merartikulation* er valgt af to grunde: For det første går jeg

udfra, at også dyr, og specielt os nærtstående arter, besidder en begrænset tolkningsmæssig kapacitet, der tillader dem at handle hensigtsmæssigt i forhold til deres behov, at de besidder en vis hukommelse, og at de kommunikerer. De tolker således omverdenen i den minimale forstand, at de skelner mellem forskellige eksterne og interne impulser, og at de koordinerer perceptoriske, motoriske og behovsmæssige reaktioner og danner vaner. I denne forstand lever de i en ikke-sproglig tegnverden, og derfor er sproget i dette perspektiv et yderligere semiotisk system, der karakteriserer os som art. For det andet er der al mulig grund til at tro, at ikke-sproglige tegnsystemer både er ontogenetisk primære og af afgørende vigtighed for vor omverdenstolkning, selv om den sproglige organisering af vor forståelse er gennemgribende og givet virker tilbage på vores ikke-sproglige tegnsystemer.

Den her skitserede opfattelse af sproget som en overbygning på, men integreret med andre semiotiske systemer (hvor ikoniske og indeksikalske træk er fremtrædende) er ikke uden betydning for opfattelse af, på hvilken måde ytringer får mening og hvorledes sproglige meddelelser kan siges at blive forstået identisk af en afsender og en modtager. Den almene betingelse for at sproglige ytringer kan være meningsfulde skal ikke blot, og måske ikke engang primært, søges i, hvad der internt karakteriserer sproget, men i dets integration med andre semiotiske systemer. I følge denne tankegang er sproglige ytringer meningsfulde, fordi de, umiddelbart eller middelbart, knytter sig til vores historiske livsverden, og fordi denne verden erfares gennem en flerhed af semiotiske systemer, perceptoriske, interaktionelle, aksiologiske, etc. Denne de sproglige ytringers indlejring i en erfaringstotalitet er baggrunden for antagelsen af, at mening er kontekstbestemt. Jeg vil godt med Peirce hævde, at betingelsen for at sproglige tegn kan betyde noget og en given ytring være meningsfuld er, at de kan forbindes med, hvad Peirce kalder en kollateral erfaring. En sådan erfaring er selv af semiotisk natur, men ikke nødvendigvis lingvistisk.

Tre ting følger imidlertid *ikke* af ovennævnte antagelse: For det første er der ingen éntydig korrespondens mellem sprogtegn og objekter, relationer, tilstande, etc. i den ydre eller indre omverden. Samme sproglige udtryk kan anvendes om mange forskellige omverdensforhold, og et givet fænomen kan benævnes sprogligt meget forskelligt. Heraf følger, for det andet, at der ikke er nogen umiddelbar korrelation mellem reference og betydning. Sproglige betydninger er nemlig også organiseret som et internt net af ligheder og forskelle (cf. Saussures og Hjelmslevs overvejelser over begrebet *værdi*), og derfor er en

given sproglig ytrings mening også medbestemt både af sprogtegnes specifikke kombination i teksten og af tegnenes paradigmatiske relationer, både specifikke paradigmer etableret i den enkelte tekst og almene paradigmer, der er karakteristiske for sprogbrugen på et givent tidspunkt. Endelig er, for det tredje, referentens eksistens ikke en nødvendig betingelse for ytringen af meningsfulde sproglige udsagn i en given individuel tekst. Referenter kan nemlig konstitueres i kraft af den sproglige ytring selv, fordi en tekst etablerer et diskursivt univers. Fiktionstekster er jo netop privilegerede eksempler på meningsfuld tale om noget ikke eksisterende.

Sproglige ytringers mening er således en effekt både af tekstens interne organisation og dennes forbindelse til sprogsystem og sprogbrug og af en indlejring af den (teksten) i en kontekst. Dette betyder, at to argumenter, fremført af Fish og Barthes, må modificeres. Selvom det måske, som Fish hævder, er en psykologisk rigtig iagttagelse, at vi konstituerer tekstmening og kontekst samtidig, så er disse to procedurer analyse-mæssigt set indbyrdes forbundne, men relativt autonome. Hvis dette ikke var tilfældet, ville vi ikke kunne diskutere, om sproglige udtryk blev anvendt ukorrekt eller med et ændret indhold. Når vi f. eks. for at forstå vore børns ytringer korrigerer dem ved at sige, at hvis de ønsker at meddele A, så kan de ikke bruge udtrykket x, så skelner vi mellem intenderet mening inden for en situativ kontekst og et sprogligt udtryks relative kontekstafhængighed. Hvor *relativ kontekstafhængighed* betyder uafhængighed ikke af enhver kontekst, men af den givne situative kontekst. Det er denne dobbelthed af relativ uafhængighed og gensidig specifikation, der betinger både at sproglige ytringer kan forstås, og at de kan være produktive, d.v.s. modificere tegns og tegnkombinationers betydningspotentiale. Konkret betyder dette, at tolkningen består i en justering af tekst og kontekst i forhold til hinanden.

Barthes' egen tekst er ikke fuldstændig klar, fordi hvis samme materielt realiserede udtryksform, samme arbejde, både eksisterer som *værk* og som *tekst*, så har han faktisk taget højde for det semantisk identiske i et skønlitterært arbejde. I dette tilfælde foregiver Barthes' tekst så en radikalitet, som den ikke besidder. Når man alligevel kommer i tvivl, skyldes det hans understregning af læsningens enestående karakter, og enhver induktiv-deduktiv tekstvidenskabs illusoriske status. Spørgsmålet er imidlertid, om Barthes ikke begår en konsekvensrig fejltagelse ved at implicere, at vi diskuterer læsninger, når vi konfronterer litteraturanalytiske arbejder om samme skønlitterære tekst med denne og med hinanden? Mig forekommer det, at vi diskuterer et antal udsagn eller påstande, forskellige eller identiske, om en

tekst.

Grunden til at fremhæve denne skelnen er følgende: Det er et banalt psykologisk faktum, at enhver læsning af samme tekst er forskellig. Selv har jeg f. eks. læst *Madame Bovary* et stort antal gange, og jeg er helt sikker på, at enhver læsning, anskuet som psykologisk proces, har været forskellig fra den foregående; og når jeg næste gang skal gennemgå den, vil også denne min fremtidige læsning sikkert være forskellig fra de øvrige. Ved hver læsning har jeg sikkert, jeg kan ikke huske det, forestillet mig Emmas død forskelligt, men jeg har aldrig, før nu, formuleret påstanden: I Flauberts *Madame Bovary* dør Emma ikke. Men, kunne man spørge, er sådanne påstande ikke blot opsummeringer af én eller flere læsninger, og bliver problemet ikke blot udskudt? Nej, problemet bliver et andet, fordi vi har bevæget os fra det enestående og efemere til det gentagelige og intersubjektivt meddelelige. Selvfølgelig er denne skelnen ikke i sig selv løsningen på den litterære fortolknings problemer, men den sikrer i hvert fald mod, at genstanden for vore undersøgelser forsvinder uden for vort synsfelt som drivende skyer.

En ting yderligere skulle fremgå af eksemplet, nemlig spørgsmålet om funderingen af vore påstande om litterære tekster. Grunden til, at jeg aldrig, før nu, har formuleret påstanden »I Flauberts *Madame Bovary* dør Emma ikke«, og grunden til, jeg er overbevist om dens falskhed, er følgende: »En krampetrækning kastede hende tilbage i sengen. De trådte alle nærmere. Hun havde ophørt at leve« (Flaubert 1962: 247f). Tekstens *sensus literalis*, altså teksten som beretning om en fiktiv historie, lader ingen tvivl tilbage om, at Emma dør; og jeg er sikker på, at hverken Barthes, Fish eller de Man ville hævde det modsatte. Eksemplet viser, at der eksisterer påstande om litterære tekster, som er indiskutable; selv om det naturligvis ikke er alle spørgsmål, selv på beretningens niveau, der kan besvares definitivt. Afgørende er det imidlertid, at tekstens egne udsagn i en lang række tilfælde er tilstrækkeligt éntydige til at afgøre om noget er tilfældet eller ej inden for dens fiktive univers, og at den dermed kan stride mod en given tolkning og ugyldiggøre den.

Dette betyder, at en opfattelse af teksten som kun eksisterende i læsningen minimalt må tilføjes, at teksten i høj grad styrer læsningen (og derfor er uafhængig af hver enkelt individuel læsning), at fejllæsninger (d.v.s. læsninger der munder ud i falske påstande) eksisterer, og at der ofte hersker en næsten absolut konsensus om, hvorledes passager i litterære tekster skal forstås, fordi dens sproglige formulering, dens universbeskrivelse og dens udsigelse ikke giver anledning til tvivl. Omvendt, at hævde, at Emma ikke dør, ville kræve en be-

grundelse for enten, at sætningen »hun ophørte med at leve« (fr. »Elle n'existait plus«) har en særsproglig betydning i romanens sammenhæng, at døden som fysisk proces er forskellig i romanens univers fra, hvad den er i vores livsverden, eller at fortælleren er upålidelig, så vi ikke kan tage udsagnet for pålydende. Det ses, at denne simple sætning også, som enhver sproglig ytring eller delytring, er forbundet med den meningskonstituerende konteksts fire poler (cf. p.86f.). Det må understreges, at Emmas død i et videre perspektiv kan give anledning til en lang række interessante spørgsmål, lige fra brugen af verbet *exister* + *nægtelse* i stedet for *mourir* til romanens beskrivelse af døden som fysiologisk proces og det med rette berømte kapitels retorik, der er anderledes end resten af bogen.

Når jeg har insisteret på dette lidt trivielle eksempel, er det for at understrege at fortolkninger af samme litterære tekst, selv om de er forskellige, oftest deler et meget stort antal forudsætninger, som hverken udtales eller diskuteres, fordi de anses for uproblematisk og banale. Der eksisterer naturligvis ingen garanti for, at alle sådanne tavst forudsatte antagelser aldrig vil kunne problematiseres. Tværtimod implicerer en ny tolkning af en tekst nogle gange, at sådanne antagelser problematiseres, selvom det oftest er tekstens *sensus spiritalis*, der stilles spørgsmål til. Alligevel vil jeg mene, at radikaliteten i Barthes', Fish's og de Mans opfattelse af teksten, som generator for en sig stadig ændrende betydning, som modellervoks der tager enhver konteksts form eller som rummende en absolut tilfældighed i forhold til reference og kommunikativ kontekst, må afvises, af følgende grunde:

1) Selv om det antal udsagn, der kan udsiges om en tekst, er astronomisk, så betyder det ikke, at alle tænkelige udsagn om den er gyldige. Tværtimod er noget tal næppe stort nok til at opregne ugyldige udsagn om den.

2) Dette beror på, at selv om det ikke er muligt at angive et bestemt antal af relevante, specifikke kontekster for en tekst, er det meget vel muligt at angive et begrænset antal typer af kontekstualiseringer (f. eks. de fire her foreslåede cf. p.90). Endvidere, så snart konteksten specificeres melder kravet om en dobbelt begrundelsessammenhæng sig: på den ene side kan kontekstens egne teoretiske implikationer diskuteres (f. eks. en psykoanalytisk fortolkningsteoris status) og på den anden spørgsmålet om tilstedeværelsen af de foreslåede betydninger i teksten (f. eks. spørgsmålet om *Hamlet* rummer en ødipal konflikt).

3) Forholdet mellem tekstens udsagn og udsagn om teksten og

spørgsmålet om begrundelsessammenhængen mellem tekst og kontekst får også betydning for de Mans tese om sprogets tilfældighed i dets kobling til et subjekts handling og som forklaring af og/eller undskyldning for denne. Dette synspunkt bliver nemlig kun rimeligt, såfremt det kan sandsynliggøres at teksten er *indetermineret* i stedet for *overdetermineret*, og det er mig umuligt at se, at de Man fremfører et eneste tvingende argument for sin påstand.

Tværtimod finder jeg de Mans synspunkt grundlæggende forkert, fordi sproglige ytringer, i følge en semiotisk grundforestilling som jeg deler, kun har betydning i sammenhæng med andre betydningssystemer, d.v.s. med ikke-sproglige kodninger. Naturligvis kan fiktionsteksten skabe sit eget univers, altså etablere referencer til noget ikke af teksten uafhængigt eksisterende, og derfor bliver et sådant univers kun tilgængeligt gennem teksten selv. Det må imidlertid tilføjes, at fiktiv anvendelse af sproget og fiktive universer er afhængige af sprogets indlejring i og anvendelse inden for en intersubjektivt delt livsverden, hvor sansning, interaktion og sproglig artikulation bestandig knyttes sammen, definerer og redefinerer hinanden. Tværtimod at være en illusion er sprogets referentialitet et (af flere) grundlæggende træk ved det. I følge min opfattelse er det kun fordi, sproget kan bruges og bliver brugt til at referere til omverdensfænomener, der også samtidigt kan identificeres ikke-sprogligt, at det kan fremstille fiktive universer. Endvidere er sproget i selve sin struktur præget af dels referentielle og kommunikative funktion e.g. det såkaldte deiktiske systemer (f. eks. pronominer, tempus og modus), og det rummer hermed i sig selv vigtige indeksikalske og ikoniske træk (cf. f.eks. Roman Jakobsen 1979: 89-102). Fiktion er derfor karakteriseret ved at simulere referentielle relationer i analogi med vor livsverdens, ikke ved at udstille det illusoriske ved referentialitet. Hertil kommer, at selv om fiktionen dispenserer fra en række begrænsninger, der normalt er operative, når vi refererer faktisk, så betyder dette naturligvis ikke, at talen bliver indetermineret. I fantasi og fiktion foreligger blot andre determinationer, da disse er forestillede universer f. eks. styret af visioner og begær, hvis kollektive og individuelle basis er beskrivelig. Endelig borger og fiktionernes historiske specificitet for, at deres realitetsforbundethed er intakt, den er blot af en anden, mere kompleks art end det er vanligt for den instrumentelle tale.

M.h.t. ideen om, at det er sprogets mulighed for at generere undskyldninger, der er ansvarlig for skylden, og i et videre perspektiv at drifter, substitutioner, fortrængninger og forestillinger er et løbsk metaforisk korrelativ til sprogets absolutte tilfældighed, så synes der at

være tale om en radikal forkortelse af et problemkompleks der hvad driften angår omfatter tre forskellige niveauer, et biologisk, et sociologisk og et psykologisk, der må anskues ud fra en semiotisk synsvinkel, og ikke kun forkortes til at være en effekt af sproget, ovenikøbet sproget i en meget snæver og diskutabel bemærkelse. Blot to ting for at vise problemet kompleksitet: »Skyld« synes at være en kulturel variabel, nogle kulturer fremmer skyldbevidsthed, hvor andre snarere fremmer skamfuldhed (cf. Rousseaus understregning af skammen). Derfor måtte man undersøge, om talehandlingen »at undskylde«, såfremt den fandtes i begge kulturtyper, havde samme indebyrd. Endvidere er det indlysende, at individuelt behøver undskyldninger på ingen måde at generere skyld, man klarer, eller forsøger at klare sig, ud af en situation ved at undskylde, selvom man ingen skyld føler. Spørgsmålet om at være skyldig, om følelsen af skyld, om at undskylde, og om at blive undskyldt implicerer derfor komplekse ideologiske og sociokulturelle forhold, der ikke kan reduceres til en effekt af en abstrakt sproglighed.

Hvad endelig Rousseaus råb »Marion« og hans undskyldning for det angår, så er for det første navnets opdukken i hans bevidsthed, ud fra hvad han selv siger, særdeles velmotiveret. For det andet er der overhovedet ikke tale om, at hans tilhørere mistolker hans udråb, fordi de ikke opfatter den som »fiktion«, for den kontekst, som den indgår i er, ifølge ham selv, en reelt stedfunden begivenhed, og det spørgsmål der stilles, drejer sig om, hvem der har foretaget en handling (retorikkens *quis*). For det tredje er svaret forbundet med konsekvenser for en anden person, der er rent faktisk tale om et løgnagtigt angiveri, et falsk vidnesbyrd. For det fjerde synes de Man at se stort på, at det svært undskyldelige i Rousseaus opførsel faktisk ligger efter udbruddet, da han trods konfrontation med pigen og indtrængende udspørgen, fastholder sin falske anklage.

Men selvom de fremførte argumenter mod Barthes og de Man er gyldige, hvad jeg selv mener de er, så er en del af Fishs argumentation endnu ikke berørt. Ganske vist mener jeg, at forhold som ordenes relativt autonome betydningspotentialer, de bindinger og begrænsninger som syntaksen lægger på den semantiske interpretation og sprogbrugen, herunder også specifikke genrekonventioner og andre litterære holdninger, begrænser tolkningsmulighederne væsentligt. Dette forhindrer dog ikke, at flere kan, ja oftest vil, foreligge. Imidlertid er der et andet aspekt af Fishs argumentation, der påkalder sig opmærksomhed, nemlig hans idé om, at litteraturforskningen er tilstrækkeligt beskrevet gennem påpegningen af, at der på (et hvilket som helst) givet tidspunkt eksisterer forskellige, hinanden bekrigende

fortolkningsfællesskaber inden for hvilke givne analyseprocedurer bliver anset for at være gyldige, medens andre fællesskabers synspunkter afvises.

Umiddelbart har en sådan opfattelse en vis troværdighed. Ser vi f.eks. ud over det aktuelle litteraturkritiske landskab, så kan vi mere eller mindre præcist, identificere forskellige traditioner og skoler: En gruppe er optaget af strukturel, evt. logisk-matematisk, tekstanalyse, en anden er psykoanalytisk, en tredje socialhistorisk og marxistisk inspireret, en fjerde dekonstruktivistisk, etc. etc. En videnssociologisk og socialpsykologisk beskrivelse af disse forhold kan således synes relevant, og er det vel også i det omfang der er tale om institutionelle forhold. Imidlertid er det, efter min mening, en stor fejltagelse at tro, at man herved har sagt noget væsentligt om tolkningsteoretiske problemstillinger. Det synes alt for enkelt blot at lade det være godt med at konstatere, at der er tale om forskellige systemer af antagelser og overbevisninger («belief systems») og at folk ikke kan lade være med at tro, hvad de tror.

Det er nemlig et lige så efterviseligt empirisk faktum, som eksistensen af forskellige litteraturteoretiske retninger, at en meget stor del af teoretisk interesserede litteraturforskere er to- eller flersprogede teoretisk set, d.v.s., at de er i stand til at forstå, vurdere og diskutere og selv anvende flere litteraturteoretiske opfattelser som tilgange til den enkelte tekst. Hvis en sådan person snarere føler sig knyttet til én litteraturteori end til en anden, eller vedkommende måske fuldstændigt her skiftet position (den slags er sket), så er det utilstrækkeligt blot at konstatere, at man har et standpunkt, til man tager et nyt. Det interessante forekommer mig tværtimod at være grundene til ændring i teoretisk position. Hvis vi ser bort fra ydre faktorer, karrierehensyn, sym- og antipatier, generations modsætninger etc., der alle kan spille en vigtig rolle, så må sådanne grunde være af tre slags, der hver for sig eller tilsammen, anses for gyldige og tilstrækkelige:

- 1) Ændrede relevanskriterier og dermed en ændret konstituering og/eller aspektuering af forskningsobjektet.
- 2) Opdagelsen af modsigelser og uafklarede forhold i det hidtidige system af antagelser.
- 3) Akkumuleringen af iagttagelser, der anses for evidente og relevante, og som ingen forklaring gives inden for det hidtidige system og antagelser.

Normalt spiller disse tre forhold sammen, selvom anledningen til positionsskiftet kan ligge det ene sted. Nu har denne artikels forfatter

aldrig selv anset sig for forbundet med den franco-amerikanske dekonstruktivisme, men ovennævnte kriterier er jo også operative i fravalg af teoretiske positioner, og de foregående argumenter mod denne bevægelse falder inden for de tre grupper, idet det er blevet hævdet eller impliceret: At 1) dens objektkonstituering er uantagelig, fordi teksten opfattes som en generator, der genererer et forskelligt output i hver læsning. Det uantagelige ligger i prioriteringen af den unikke læseroplevelse som kritikens genstand, ikke fordi det i sig selv er forkert, at enhver læsning afviger fra andre, men fordi kun det for tanken gentagelige kan udforskes. Endvidere er det blevet impliceret, at 2) argumenter af denne art ligger under for den selvmodsigelse, der hæfter ved relativismen, nemlig at hævdelser af, at alle antagelser principielt er lige gyldige (lige gyldige), ikke kan gælde denne antagelse selv, fordi der er tale om en generalisation, der ikke uden modsigelse kan tolerere den modsatte antagelse ved siden af sig nemlig den, at nogle antagelser er gyldige, andre ugyldige. Endelig er det blevet påstået, at 3) den interesse, der styrer den dekonstruktive læsning, i hvert fald i dens radikale variant, er lidet egnet til at redegøre for de kommunikative institutionelle og historiske og sociale forankringer, der betinger tekstens forståelighed. Dette betyder, at den radikale dekonstruktive tolkning tendentielt overser, ser bort fra eller afviser de skønlitterære teksters dialogiske intentioner og effekter. Og dette finder jeg smukt eksemplificeret i de Man's læsning af passagen fra Rousseaus *Bekendelser*. Faktisk kunne man, i hvert fald for provokationens skyld, generalisere og hævde, at de iagttagelser, der ingen plads får i denne type tolkning, er de der angår teksters mulighed for at etablere forståelse, en for kommunikationens formål tilstrækkeligt identisk betydning hos dialogens partnere.

Fish's holdning er, at et synspunkt som overstående fungerer som et system af antagelser for mig og mine ligesindede, medens andre hylder andre antagelser, og at 1) det ene kan være lige så godt som det andet og at, 2) en dialog, i form af en rationel og forståelsesrettet diskussion, er umulig. Derfor, hævder han, er (litteratur) teorier og analyser retoriske, rettet mod en overtalende effekt på læserne, og ikke demonstrative i den forstand, at de kan støtte sig på selvstændigt eksisterende og alment accepterede betydningselementer og -strukturer i teksten (da tekstmening etableres i den individuelle læsning). Fish's synspunkt rummer således ingen plads for det bedre arguments forrang og bestemmelse af en dialogs udfald. I sin yderste konsekvens bliver litteraturvidenskabens udvikling og de enkelte konkrete tolkninger gyldighed ud fra dette synspunkt, bestemt af tilfældighed og magt; ja humanistisk forskning bliver et retningsløst, et

rent konjunkturelt fænomen.

Sansen for det institutionelle magtspil, som også academia ligger under for, synes imidlertid at gøre Fish ufølsom over for det dialogisk spørgende og problematiserende i konfrontationen mellem synspunkter. Teoriudviklinger, vil jeg hævde, er også og først og fremmest, styret af inhærent logik, som ikke behøver at være den enkelte forsker eller skole bevidst. Fremsættelsen af nye almene påstande om et forskningsfelts karakteristika er altid dialogiske i den forstand, at de enten udvikler eller sætter spørgsmålstejn ved tidligere antagelser inden for den egne eller en anden forskningstradition. De tre ovennævnte grunde til ændring af teoretisk position er naturligvis også operative i udviklingen af de enkelte teorier, og dette betyder, at der såvel indenfor som mellem teorierne, foregår en stadig diskussion. Naturligvis er det muligt i en periode, ja i en årrække, at isolere sig, at nægte at indgå i en dialog og svare på kritik, men en konsekvent gennemført isolation vil i sidste ende betyde en stivnen i en sekterisk dogmatik, og hvad der begyndte som en videnskabelig skoledannelse vil ændre sig til et trossamfund.

Det er også for spektakulært dramatiserende at fremstille såvel forskellen mellem enkelte retninger som udviklingen inden for den humanistiske forskning, e.g. litteraturvidenskaben, som en kampplads, hvor det gælder om at indtage centrum. Herigennem negligeres det evolutionære og integrative moment i forskningsudviklingen, som – skønt det er mindre spektakulært – er vigtigere. Et eksempel på dette er den formalistiske og strukturelle litteraturbetragtningens skæbne i dette århundrede. Fra dens opkomst i Petersborg og Moskva til dens nutidige forvaltning har den dels undergået meget betydelige interne ændringer, dels har den bestandigt været kritiseret ud fra andre positioner, lige fra Trotskij til Derrida. Alligevel vil jeg hævde, at den har spillet en afgørende rolle i vort århundredes litteraturteoretiske udvikling, og selv de retninger, der tager afstand fra den, er påvirket af den. Detroniseringen af den »klassiske« franske strukturalisme i slutningen af 60'erne og i 70'erne blev begrundet i den antagelse, at dens forklaringspotentialer var mindre end først antaget, at den negligerede væsentlige aspekter ved sproglige, og specielt ved litterære, tekster (bl.a. kommunikative og referentielle aspekter), og at den autonomiserede de enkelte tekster og manglede redskaber til at sætte produktionen af ny betydning på begreb. Disse indvendinger, som jeg selv deler, betød imidlertid ikke en forkastelse af dens forskningsresultater, ja, ikke engang en marginalisering af teorien. Hvad det betød, var derimod en relativisering af dens krav på at konstituere forskningsobjektet mest hensigtsmæssigt og mest udtømmende. Fra

at have status som basisteori blev den vurderet som en teori for et meget vigtigst aspekt af den litterære tekst, og som en teori der selv behøvede videre afklaring.

Endvidere, hvis perspektivet udvides en smule i tid og emne, bliver det klart, at »strukturalismen« ikke på noget tidspunkt har udgjort en samlet og blandt »strukturalisterne« alment accepteret teoribygning. Det er tilstrækkeligt her at pege på de afgørende forskelle i synet på nødvendige forudsætninger for lingvistisk analyse, der adskilte Hjemslevs og Jakobsons »strukturalisme«, og på Jakobsons stædige bekæmpelse af to af Saussures fundamentale antagelser: sprogets arbitraritet og dets linearitet. Dette betyder ikke, at jeg finder det urimeligt at tale om strukturalismen eller den strukturelle litteraturbehandling (også uden citationstegn), da de ovennævnte forskere, og andre ledende figurer og deres disciple, deler tilstrækkeligt mange antagelser til, at en sådan klassifikation er meningsfuld. Det betyder imidlertid, at forskellighederne og de interne diskussioner har gjort, og gør strukturalismen til en særdeles differentieret og modsætningsfyldt humanistisk forskningstradition.

Noget lignende gælder naturligvis også dekonstruktivismen, e.g. forskellen mellem Jonathan Culler og Paul de Man, der begge normalt regnes til denne retning. Og i forhold til denne artikel ville nogle måske hævde, at Stanley Fish ikke er tæt forbundet med dekonstruktivismen, men snarere med receptionsforskningen. Selv ser jeg imidlertid en afgørende forbindelse gennem den fælles hævde af læsningens primat og teksten som anledning til en stadigt sig forskydende produktion af betydning.

I forhold til problemet om hvilke faktorer, der bestemmer udviklingen inden for et forskningsområde, skulle ovennævnte ekskurs sandsynliggøre, at der primært er tale om problemstillinger, og problemer, der er kommet til syne i kraft af udviklingen af argumentationer og applikationer hos de enkelte forskere og grupper af forskere. Teoridannelser bliver således til gennem dobbeltheden af at være svar på de spørgsmål forskerne stiller til deres materiale og en dialog med tidligere, samtidig og fremtidig forskning.

Spørgsmålet bliver imidlertid, hvorfor det, som der er kaldt det bedre argument, ikke uden videre sætter sig igennem, således at de enkelte retninger og skoler finder sammen i en fælles konsensus og opløser sig selv. Ser vi bort fra eksterne grunde af institutionel, social og psykologisk art, så vil der alene internt i hvert fald være følgende gode grunde til forskelligheden og uenigheden: integration og fokusering, residualproblemet, fremskrivningen af teoriernes forklaringspotentiale og selve forskningsobjektets karakteristika.

I en vis forstand sætter det bedre argument sig oftest igennem, nemlig via integrationen af tidligere forskningsresultater i den nutidige teori. Et eksempel herpå er den formalistisk-strukturalistiske litteraturbetragtningens integration i de flere nutidige retninger også i dekonstruktivismen, der jo slet ikke kan tænkes uden. Imidlertid må man skelne mellem, hvad der forudsættes og ikke diskuteres, og hvad der fokuseres på og problematiseres. Det, som anfægtes, er oftest teoriens gyldighedsområde, og argumenter for deres begrænsede værdi hentes i det residuale, d.v.s. i de momenter i teksterne, der synes at falde uden for teoriens mulighed for begrebsliggørelse. Residualproblemet fungerer som negativt regulerende ved at føre til opgivelsen af givne teoretiske og metodologiske antagelser, såfremt de anses for inadækvate i forhold til træk ved forskningsobjektet, der påkalder sig opmærksomhed og problematiseres. Samme problem virker imidlertid også positivt regulerende ved at styre den teoretiske og analytiske aktivitet. Hvad der her er kaldt »fremskrivningen af teoriernes forklaringspotentiale« giver sig psykologisk udtryk i et håb eller en forventning om, at et fortsat arbejde vil føre til overvindelsen af de vanskeligheder og mangler, som teorien aktuelt besidder. Argumentatorisk og konkret analytisk giver en sådan fremskrivning sig udtryk i et mere eller mindre specificeret forskningsprogram; og på denne måde bliver den afgørende for selve arbejdsprocessen.

Den diskussion og gensidige kritik, der karakteriserer enhver forskningsmæssig aktivitet, og altså litteraturforskningen, er kun overfladisk bestemt som et forsøg på at råbe højest og erobre centrum, ikke fordi noget sådant er ukendt; men fordi den indre, problemorienterede dialektik i forskningsprocessen i et lidt videre tidsperspektiv sætter sig igennem. Men, kunne man spørge, hvis dette skal være mere end et fromt håb, hvorfor har det ikke allerede nu ført til en højere grad af konsensus om relevans og gyldighed?

Svaret herpå ligger, efter min mening, i selve forskningsobjektets karakteristika. Såfremt beskrivelsen af den litterære teksts kompleksitet, som den er fremstillet i artiklens første afsnit, er korrekt, så følger det, at det kun i sjældne tilfælde vil være muligt at argumentere for, at en enkelt fortolkning af en given tekst er den eneste mulige, og slet ikke og for at én analytisk tilgang alene skulle være tilstrækkelig. Litterære tekster er sproglige ytringer, og disse sidste er komplekse menneskelige handlinger, derfor ville forestillingen om, at tekster skulle kunne analyseres udtømmende v. hj. a. én metode funderet på et homogent sæt af antagelser om teksten som forskningsobjekt, svare til, at menneskelig interaktion kunne beskrives tilfredsstillende ud fra blot én synsvinkel. Teksternes karakter af (symbolske) handlinger

sætter reduktionismen i et sådant projekt i relief.

Betyder ovenstående så ikke, at de har ret, Barthes, Fish, de Man og de øvrige moderne litteraturforskere, der hylder relativismen og forholder sig absolut skeptisk til forsøgene på at drage grænser mellem hvad der med føje kan siges om en teksts mening, og hvad der må afvises? Og har Barthes og Fish endvidere ikke ret i deres fundamentale skepsis overfor nytten af tolkningsteoretiske refleksioner? Befinder litteraturvidenskaben, i hvert fald som eksegetisk forehavende, sig ikke præcis i den situation som Kafka beskriver i dialogen mellem den gejstlige og Josef K.? Det hedder:

»Misforstå mig nu ikke,« sagde den gejstlige. »Jeg viser dig kun hvilke muligheder, man må tage i betragtning. Du må ikke lægge for stor vægt på meninger. Skriften er uforanderlig, og meningerne er ofte kun et udtryk for fortvivlelse over denne uforanderlighed.« (Kafka 1972: 178)

Selv finder jeg imidlertid, at der er en afgørende forskel mellem at anerkende teksternes polyfoni og polysemi på den ene side og, på den anden, at radikaliserer flertydigheden til en uendelighed af mening. Dette sidste fører til, at hvad der angiveligt skulle være en uudtømmelig rigdom af betydning bliver til meningsløshed. For hvis intet drager grænser for, hvilken mening der kan tillægges en tekst, så betyder den på én gang alt og ingenting, ja, den reduceres til et indeks for meningens sammenbrud.

Ovennævnte burde medføre, at de der hylder en sådan opfattelse ophørte med at fortolke. De geråder nemlig i en art eksistentiel selvmodsigelse eller reducerer sig selv til pjat, såfremt de ikke mener, at have gode grunde til at tolke teksten på én måde snarere end på en anden. Endvidere såfremt de giver en fortolkning af en tekst, der modsiger en eksisterende tolkning, vil det være naragtighed eller anmasselse at fremføre den, hvis ikke de finder, at deres begrundelser er mindst lige så gode, som de der gives for den anden. Fish's argument, at overbevisninger blot er noget man har, og som man ikke kan lade være med at tro på (så længe man har dem), hjælper her kun, såfremt man er parat til samtidig at benægte dialogens mulighed. Spørgsmålet er måske i sidste ende også, om det faktisk ikke er det, som bliver konsekvensen af, og allerede nu kendetegner, denne type tekstteoretiske refleksioner. Altså foreningen af total liberalitet, *everything goes*, med tilbagetrækningen fra dialogen til de indviedes arkanum. Hermed ændrer litteraturvidenskaben og -kritikken karakter, fra at være en videnskab om litteraturen bliver den selv en slags litteratur,

(dette er Barthes' synspunkt) i hvert fald en livsfilosofisk essayistik. Det er i og for sig i orden, selv om jeg selv foretrækker digternes tekster; men det medfører en række problemer, fordi der er forskel på at bruge en litterær tekst som afsæt for en meddigtet og på at argumentere for at et udsagn om den er gyldigt.

I dialogen mellem den gejstlige og Josef K. siger den første også: »Du har ikke nok agtelse for skriften, og desuden laver du om på historien« (ibid. 176). Agtelsen for hvad der står i teksten, og d.v.s. bestræbelsen på at afgrænse og adskille dens potentielle betydninger fra hvad den ikke kan antages at betyde, må efter min mening, være litteraturvidenskabens centrale opgave. Dette er ikke, som det nogle gange fremstilles, at øve vold mod oplevelsen og fantasien, for læse gør vi jo under alle omstændigheder. Derimod er det et forsøg på at bidrage til en forståelse af, hvad de litterære værker betyder, og hvad der er litteraturens kommunikative og historiske forudsætninger. Litteraturen ikke litteraturvidenskab er et af de privilegerede steder både for skabelsen af nye og for bevarelsen af traderede betydninger. Litteraturvidenskabens opgave er det derimod, som eksegesi, at fortolke hvad der endnu ikke og ikke længere er forståeligt, som historie, at fremstille de historiske forudsætninger og litterære konventioner der bevirker at litteraturen udvikler sig på en bestemt måde og, som teori, at redegøre for de almene strukturer, relationer og kontekster, der karakteriserer den. I alle tre tilfælde er det ikke opgaven at homogenisere, men at integrere, og litteraturvidenskabens telos er udforske og forstå litteraturen som en bestemt slags brug af sproget, en bestemt type symbolisering, der tillader et fællesskab om erfaringen af fantasiens og realitetens gensidige gennemtrængning.

Noter

1. Denne model er inspireret Charles S. Peirce's semiotik. Jeg har mere udførligt redegjort for dens semiotiske forudsætninger i Dines Johansen 1985, og aspekter af dens anvendelse i studiet af litteratur er behandlet i Dines Johansen 1986, og 1988.
2. Biblen rummede i følge denne eksegetiske metode fire eller fem meningsniveauer, hvortil der måske kan tilføjes yderligere to, der dog er specifikationer af de andre, primært af den litterale mening. Niveauerne kan fremstilles i følgende diagram:

I

Bogstavelig mening
(sensus literalis)
a) egentlig (historisk)
b) figurativ
c) derivativ
d) akkomoderet
(gennem lighed og sammenligning)

II

Åndelig mening
(sensus spiritualis)
a) allegorisk
b) tropologisk (moralsk)
c) anagogisk (mystisk)
d) typologisk

Den bogstavelige mening blev først og fremmest defineret som den mening tekstens forfatter virkeligt og umiddelbart har intenderet at udtrykke. At udlægge den bogstavelige mening er således at klargøre det intenderede budskab om noget i forhold til meddelelsessituationens historiske kontekst (dog må det huskes at for den troende har de kanoniske skrifter to afsendere, den menneskelige forfatter og Gud). Den egentlige bogstavelige mening, a), er f.eks. den historiske beretning (som eksemplificeret i Dante-citater). Under denne type mening rubriceredes nogle gange også den *etiologiske*, d.v.s. den årsagsforklarende, og den *analogiske*, d.v.s. paralleliseringen med andre tekststeder. Den figurative, men bogstavelige mening er anvendelsen af sammenligninger og metaforer, der står som et umiddelbart udtryk for et sagforhold. Omtalen af *kirken* som *Guds arm* udtrykkes, i følge denne tankegang, det forhold direkte, at kirken er troens forkæmper og forsvarer, selv om en mere reflekteret gudsforestilling på ingen måde indebærer at guddommen besidder bemeldte lem.

Den derivative (eller konsekutive) mening, er den som ikke direkte er udtrykt, men som argumentativt kan udledes af det sagte (en tekst kan f.eks. fremstille præmisser, der med stor tydelighed peger på en bestemt konklusion, men undlade at udtale den). Akkomodationen, eller tilpasningen, vil sige anvendelsen af en tekst på andre forhold end dem, den selv fremstiller. Her foreligger således en generalisering og applikation, hvor skriftstedet får karakter af maxime.

Den åndelige, spirituelle, mening er ikke umiddelbart intenderet og foreliggende, men middelbar. Igennem og i kraft af den bogstavelige mening udlægges tekstens øvrige meningsniveauer. Skellet mellem allegorisk, tropologisk og anagogisk mening forstås ofte som forskellen mellem tro, handling og håb. Den allegoriske mening antages derfor at fremstille en trossandhed, altså det forhold at den bogstavelige, historiske mening samtidig manifesterer et religiøst indhold, evt. et dogme. Den tropologiske mening er det givne tekststeds moralske betydning, og således ledetråd for det kristne menneskes handling. Den anagogiske mening udtrykker tekststedets mystiske betydning; og her tales oftest om dets eskatologiske betydning, d.v.s. dets fremstilling af menneskets eller menneskehedens skæbne efter det individuelle livs eller den jordiske histories ophør. Standardeksemplet på de fire meningers koeksistens i en enkelt term er Jerusalem, der bogstaveligt står for jødernes hovedstad, allegorisk for den *kæmpende kirke* (kirken her på jorden), tropologisk for den *retfærdige sjæl* og anagogisk for den *sejrende kirke* (kirken i himlen).

Nogle gange benævnes den åndelige mening også den typologiske; men oftest betegner den typologiske mening noget mere specifikt, nemlig præfigurationen i *Det gamle Testamente* af personer og begivenheder i *Det nye Testamente*, hvor skikkelsen i det førstnævnte betegnes som *typen* og i det sidstnævnte *antitypen* (f.eks. Adam som typen og Kristus som antitypen). For yderligere oplysning om det middelalderlige firfoldige tolkningsskema se f.eks. Grant 1965 og Smalley 1958.

3. Forholdet mellem Peirce og Habermas har jeg behandlet i Dines Johansen 1980 og forholdet mellem Habermas' universalpragmatik og i litteraturvidenskaben i Dines Johansen 1984.

Bibliografi

- Barthes, Roland: 1981 »Fra værk til tekst«, i *Kultur og klasse*, nr. 40, København, pp. 36-43.
- Cervantes Saavedra, Miquel de: 1967 *Den sindrige adelsmand Don Quixote af la Manchas levned og bedrifter I-II* (i tre bind), København.
- Dante, Alighieri: 1966 *Epistolae. The Letters of Dante* (Latin text and trans., edit. & trans. by Paget Toynbee), 2. ed. Oxford.
- de Man, Paul 1979 »Excuses (Confessions)«, i Paul de Man: *Allegories of Reading*, New Haven, pp. 278-301.

Dines Johansen, Jørgen:

1980 »Semiotique et pragmatique universelle«, i *Communication et sujet*, Degrès VIII, 21, printemps 1980, Bruxelles, pp. 1-33.

1984 »Forsøg på en systematisering af vurderingskriterier for skønlitterære tekster«, i *Litterær værdi og vurdering* (J. Dines Johansen & Erik Nielsen, eds.), Odense, pp. 13-74.

1985 »Prolegomena to a Semiotic Theory of Text Interpretation«, i *Semiotica*, 57, 3/4, pp. 225-288.

1986 »The Place of Semiotics in the Study of Literature«, i *Semiotics and International Scholarship – Towards a Language of Theory* (Jonathan D. Evans and André Helbo, eds.), Dordrecht, pp. 101-126.

1986 »Semiotics and Comparative Literature«, i *Sensus Communis. Festschrift für Henry Remak*, Tübingen, pp. 23-38.

1988 »What is a Text? Semiosis and Textuality: A Peircian Perspective«, i *Livstegn* nr. 5 1/1988, Bergen, pp. 7-32.

1988 »Semiotikkens plass i litteraturvitenskapen«, i *Norsk litterær årbok 1988*, Gøvik, pp. 207-230.

1989 »Hypothesis, Reconstruction, Analogy: On Hermeneutics and the Interpretation of Literature«, i *Semiotica* 74-3/4 (1989), 235-252.

Fish, Stanley: 1979 »Is there a Text in This Class?«, i *Is There a Text in This Class. The Authority of Interpretative Communities*, Cambridge, Mass. pp. 303-371.

Flaubert, Gustave: 1962 *Madame Bovary*, København.

Freud, Sigmund: 1959 *Drømmetydning* I-II, København.

Frye, Northrop: 1957 *Anatomy of Criticism*, Princeton.

Grant, Robert M. 1965 *A Short History of the Interpretation of the Bible*, London.

Habermas, Jürgen: 1983 »Interpretative Social Science vs Hermeneuticism«, i *Science as Moral Inquiry* (N. Haan, R.N. Bellak et. al. eds.) New York, pp. 251-270.

Jakobson, Roman: 1979 »På sporet af sprogets væsen«, i Roman Jakobson: *Elementer, funktioner og strukturer i sproget. Udvalgte artikler om sprogvidenskab og semiotik*, København, pp. 89-102.

Kafka, Franz: 1972 *Processen*, København.

Lotman, Juri M.: 1981 *Kunst als Sprache*, Leipzig.

Rousseau, Jean Jacques:

1966 *Bekendelser* I-IV, København (1. danske udg. 1948).

1966 »Drømmerier«, i Gyldendals biblioteks verdenslitteratur, bind 19 (i samme bind Voltaire: *Candide*).

Rømhild, Lars Peter: 1986 *Slags. Om litterære arter, genrer, motiver*. København.

Smalley, Beryl: 1986 *The Study of the Bible in the Middle Ages*, (3rd ed.) Oxford.